Cumhuriyet Döneminde Eğitim

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyesi

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ FORUMU

Sıra No: 33

Cumhuriyet Döneminde Eğitim

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

© Bozkurt Güvenç / Türkiye Bilimler Akademisi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu Dizisi kapsamında hazırlanmış olan bu kitapta yer alan değerlendirme ve görüşler yazara aittir.

ISBN: 975-8593-74-9

Birinci Basım: Haziran 2005 (1000 adet)

REFORM Matbaacılık-Ankara, 2005

Atatürk Bulvarı No: 221, 06100 Kavaklıdere Ankara

Tel: 0.312.426 03 94 Faks: 0.312.467 32 13

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

Akademi Forumu

Türkiye Bilimler Akademisi, devlet ve toplumla ilgili, yasayla belirlenmiş bağımsız ve yetkin danışmanlık görevi kapsamında, bilimsel ve toplumsal konularda özgür ve eleştirel bir tartışma platformu ve kültürü oluşturmaya, bunun için toplantılar düzenlemeye ve yayınlar yapmaya çaba göstermektedir.

Akademi Konferansları programı bu görev doğrultusunda tüm akademik dallarda önemli bilimsel gelişmelerin, geniş bir dinleyici kitlesini hedef alarak kamuya mal edilmesini; diğer yandan, ülke gündemindeki çeşitli sorunların bilimsel bir yaklaşımla ele alındığı, özgün katkılar içeren, farklı ve tartışmaya açık görüşlerin sunulduğu kamusal bir platform oluşturulmasını hedeflemektedir.

Bilim, düşün, sanat ve siyaset alanlarının öne çıkmış temsilcilerinin Akademi Konferansları programı kapsamında yaptıkları konuşmalar ülkemizde bilim ve tartışma kültürünün gelişmesine daha yaygın bir biçimde katkıda bulunmak amacıyla Akademi Forumu dizisi çerçevesinde yayınlanmaktadır. Bu yayın dizisi, aynı zamanda, gelecek kuşaklar için günümüz Türkiyesi'nde bilim ve kültür yaşamının bir seyir defteri niteliğini taşıyacaktır.

İÇİNDEKİLER

Sunu 7
Cumhuriyet Döneminde Eğitim 9
Sorular 59
Özgeçmiş 76

Tablo ve Şekiller

Tablo 1: M. Kemal'in Eğitime İnancı ve Gözlemleri 17
Tablo 2: İnsanın Eğitimle Yaratıldığını Öneren Düşünürler 19
Şekil 1: Tylor'ın Kültür Tanımı (1871) 22
Şekil 2: Eğitim Kurumlarının Genel Şeması: Yıldız Modeli 25
Şekil 3: Yıldız Mahallesinde Etnik Komşular (1930) 29
Tablo 3: Laiklik, Laikçilik ve Sekülerlik 32
Tablo 4: Nüfus Yapısı ve DP'nin Köy Politikası (1950) 36
Tablo 5: Cumhuriyet Devrimine Tepki (1950) 39
Tablo 6: T.C.'de Çağdaşlaşma Göstergeleri (1923-93) 47
Tablo 7: T.C.'de İlköğretim 49
Tablo 8: T.C.'de Ortaöğretim 51
Tablo 9: T.C.'de Yükseköğretim 53
Tablo 10: T.C. Nereden Nereye? Bulgular ve Önermeler 54
Şekil 4: Çağdaşlaşmada Din - Devlet ve Bilim İlişkileri 55

SUNU

Prof. Dr. Bozkurt Güvenç 22 Ocak 2004 günü Ankara'da Türkiye Bilimler Akademisi Konferansları kapsamında "Cumhuriyet Döneminde Eğitim" konulu bir konferans vermiştir.

Prof. Güvenç konuşmasında Osmanlı devletinin Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Cumhuriyetin kuruluşuna dek olan son döneminde eğitim sistemine getirmeye çalıştığı yenilikleri ele almış ve Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni bir ulus yaratmak amacıyla eğitim alanında laiklik temelinde gerçekleştirdiği köklü devrimleri irdelemiştir. Atatürk'ün başlattığı devrimler Hasan Ali Yücel tarafından sürdürülmüş ve köy enstitülerinin kurulmasıyla özgün ürünlerini vermiştir. Prof. Güvenç'in dikkat çektiği gibi, bu atılımlar özellikle 1950'li yıllardan itibaren güçlenerek gelişen bir karşı devrim olgusuyla duraksamıştır. Son olarak, 80 yıllık süre sonunda ülkemizin eğitimde geldiği noktayı sayılarla açıklayan Prof. Güvenç, din, devlet ve bilim üçgeninde bilimin konumunun akademik özerklik ile güvenceye alınabileceğini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Prof. Bozkurt Güvenç'e konferansı için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Engin BERMEK
Akademi Başkanı

Cumhuriyet Döneminde Eğitim

Konu, "Cumhuriyet Döneminde Eğitim: 1923-2003"; yani, aşağı yukarı 80 yıllık bir geçmişin, bir dönemin özetini, bu dönemle ilgili görüşlerimi sunacağım, sizlerle paylaşacağım.

Önce hepinize iyi akşamlar diliyor ve hoş geldiniz diyorum. Bir saat süren bir beraberliğimiz olacak, sonra ümit ediyorum ki, yarım saatlik bir tartışma, soru cevap bölümü olabilir; o bölümü Emin Kansu arkadaşım yönetecek; toplantıyı açmıştı, simetrik olarak kapatmayı da kabul etti. Kendisine önceden teşekkür ediyorum.

Bu bir saat içinde sizlere önce bir tarihçe vermek, tarihi bilgilerimizi tazelemek istiyorum: 'İmparatorluktan Cumhuriyete!' Yok olmanın eşiğinden dönen bir varlıktan, Türklerden söz edeceğim. Eğitimle yeni bir toplum, kültür ve insan yaratma ülküsü, kuramı ve uygulaması; yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı, laik cumhuriyet devrimi, demokratik bir karşı-devrim, askeri girişimler, Türk İslam sentezinden, AB üyeliğine... Konuşmamın ara veya alt başlıkları olacak.

Küçük Kaynarca Antlaşması -hatırlayacaksınız liselerde öğrenmiştik- 1770-1771'de hiç yoktan çıkarılmış bir Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde imzalandı. Osmanlı bu savaşı hem karada, hem denizde kaybeder, donanmasını kaybeder ve Avrupa karşısında artık bir güç olma kimliğini kaybeder ve Batılı emperyalist güçler hemen bu olayın ardından 1774'de **Doğu Sorunu** politikasını yürürlüğe koyarlar. Bu konuda kitaplar yazılmış, konferanslar düzenlenmiştir. Çok kısa özetlenirse, Doğu Sorunu (*Eastern Question*), çöken ve dağılmaya aday olan Osmanlı İmparatorluğu mirasının paylaşılması sorunudur. Burada karşı karşıya gelen çıkarlar veya güçler Fransızlar ve İngilizlerdir, sonradan Ruslar da katılmışlardır -Osmanlı'nın komşusu olarak- daha sonra Almanya vs diğer batılı güçler. Fakat başlangıçta Fransızlar ve İngilizler. Osmanlı bitiyor, bu mirası nasıl paylaşırız politikasını izlemeye koyuluyorlar. Doğu Sorunu 1774'te başlar, 1920'de Sèvres Antlaşması'yla amacına varır ve Osmanlı devleti parçalanır.

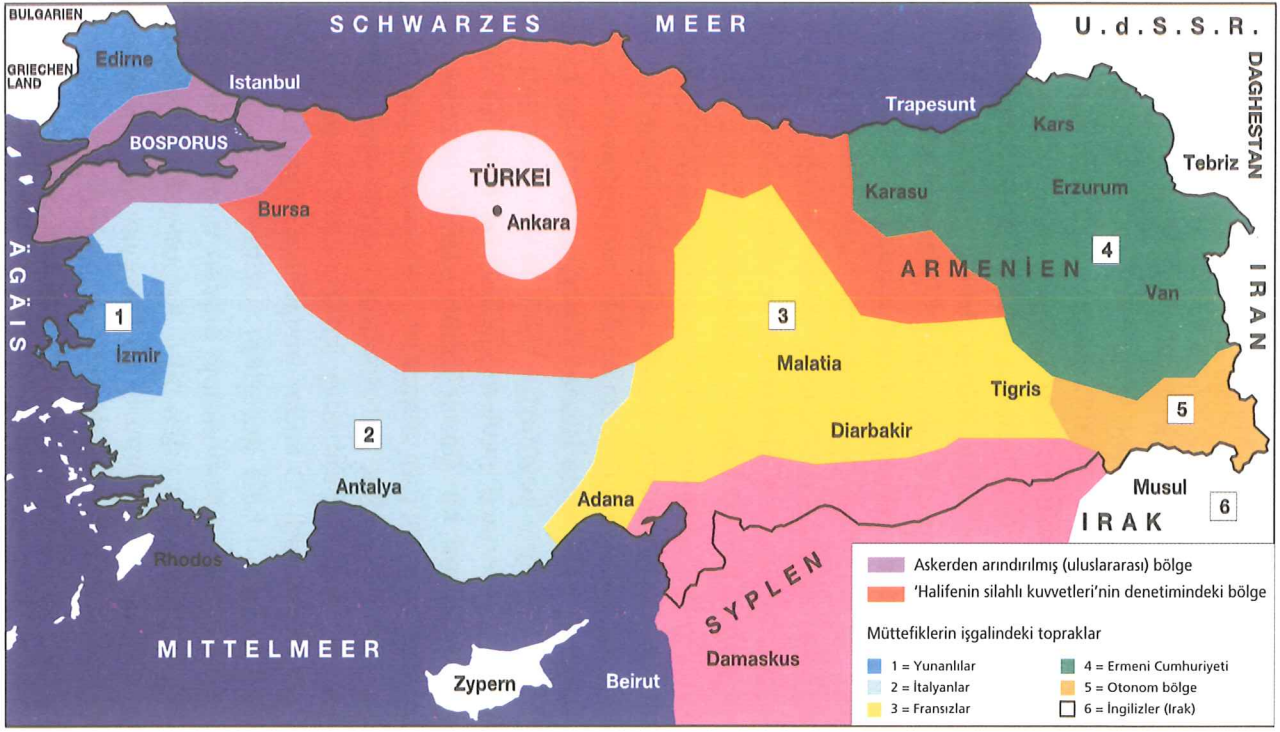

Harita 1: Sèvres'e göre bölüşülen Anadolu.

XIX. yüzyıl, Sayın İlber Ortaylı'nın deyimiyle "Osmanlının En Uzun Yüz Yılı" olmuştu. Geçmek, bitmek bilmeyen bir yüzyıl. Neler denenmemiştir, neler yapılmamıştır ki bu yüzyılda? Önce **Nizam-ı Cedit**'i hatırlıyorum. III Selim'in Fransız İhtilali'nden esinlenerek, acaba devletin üst katını, bahçesini veya mutfağını düzenlemek mümkün müdür umudu! Devlete yeni bir çeki düzen (nizam) kazandırmak mümkün müdür? Girişimin başarısızlıkla sonuçlandığını biliyoruz. İyi niyetli padişah çabasını hayatıyla ödedi. Arkasından **Tanzimat**, ama Osmanlı Devlet Nizam-ı Cedit ile Tanzimat arasında **Vak'a-i Hayriye** ile yüzyıllarca dayandığı Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmıştır. Mısır karşısında askeri yenilgilere uğrayınca, Mehmet Ali Paşayı taklit ederek Tanzimat'a girişmiştir: kendi çabasıyla acaba bir düzenleme, bir gelişme mümkün olabilir mi? Beklenen sonuç alınamayınca 1856'larda **İslahat Fermanı** ile devlet bu işe biraz daha ağırlığını koymuştu. 1869'da son derece dikkat çeken, fakat yeterince incelemediğimiz bir **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**, bir 'Genel Eğitim Tüzüğü' hazırlanmıştı. Biraz meyve verir gibi olmuştur. Galatasaray Lisesi'yle, Darüşşafaka gibi birkaç kurumumuz hayata geçirilmişti, ama kaynak ve imkân olmadığı için bu köklü proje ne yazık ki uygulanamadı. O kadar hayati bir belge ki, büyük bir bölümü bugün hâlâ geçerlidir. Üzülerek söylüyorum, Batılı tarihçiler bu nizamnameyi bizden biraz daha iyi incelediler. Hemen arkasından tabii, **Kanun-u Esasi Meşrutiyeti** geldi; yazık ki kısa ömürlü bir deneyim oldu. **Düyun-u Umumiye**, dış borçlarını ödeyemeyen Osmanlı devletinin bir konsorsiyum araması idi. Arkasından 2. Meşrutiyet /

Hürriyet, Birinci Dünya Savaşı ve Sèvres Antlaşması'yla, Osmanlı'nın tarihi varlığı sona erdi. 1930'larda Novicev adlı Rus araştırmacı benim burada kısaca özetlediğim tarihi tabloyu, Osmanlı'nın "yarı sömürgeleşmesi" süreci olarak tanımlamıştır. Araştırmacı Tevfik Çavdar on yıllar sonra aynı tanıya katılmıştır. Osmanlı Devleti İstanbul'un işgaline kadar askeri bir işgal görmemişti; ama fiilen bir 'yarı-sömürge haline' gelmişti. Politikasını, maliyesini, ekonomisini, ordusunu, eğitimini yönetemeyen, bunu yönetmek için Batılı güçlere muhtaç olan, çağdışı kalmış bir devlet.

1850'lerde Rus Çarı Nicolas, Leningrad'da Büyük Britanya büyükelçisiyle görüşürken sorar: "Boğazdaki hasta adamın cenaze törenine hazırlanıyor musunuz?" 1853-1854 Kırım Savaşı öncesinde, Büyük Britanya'nın emelleri, hedefleri belli fakat durum ve zaman elverişli değildir. Büyükelçi diplomatik bir dille "Osmanlı devletinin cenaze törenine değil, bir hekime ihtiyacı var," der. Yani, "Büyük Britanya henüz Osmanlı devletini parçalamaya hazır değildir," demek ister. Onun için mi acaba Sèvres, sanki bir hasta adamın cenaze töreni gibi tasarlandı? Ne var ki tören gerçekleşemedi, çünkü "hasta adam" dirildi.

Sèvres Antlaşması (Harita 1) bize okullarda anlatılırken, sanırım biraz yumuşatılıyor. Ana vatanımız parçalandı ve paylaşıldı: Marmara Bölgesi uluslararası denetime verildi, Ege Bölgesi Yunan işgaline bırakıldı, Güneyde İtalyanlara büyük bir parsa ayrıldı, Güney Batı Anadolu'da. Güney Doğu Fransız bölgesi, Kuzey Doğuda Ermenistan, daha

güneyde tekrar İngiliz ve Fransız sömürgeleri, mandaları... Bize söylendiğine göre Ankara, Orta ve Kuzey Anadolu Türkiye'ye bırakılmıştı. Bazı belgeler üzerinde Türkiye - *Türkei* gibi etiketler var; fakat bu yanıltıcı bir harita; çünkü, haritanın işaretlerine bakıldığında, bu bölgenin karşısında şöyle yazıyor: İstanbul'daki "İslam halifesinin askerlerinin yönetimine bırakılacak bölge". Bu bölge Türkiye'ye veya Osmanlı'ya bırakılmış değildir. İngilizlerin yönetimi altındaki 'halifenin askerlerinin yöneteceği' bölgedir. Bakınız ne Osmanlı geçiyor, ne de Türk adı; çünkü Sèvres ikisinin de sonudur. Peki bu *Türkei* neyin nesi? *Türkei* sonradan eklenmiş bir etiket olabilir. Ankara ve çevresindeki milli güçler, Sèvres'e karşı çıkan milliyetçi isyancılar Sèvres'i kabul etmediği için, bu bölgeyi belki halifenin kuvvetleri denetleyemeyeceği için, ortada böyle küçük bir Türk adası kalmıştır. Türkler bu kadar küçük bir bölgeye sığabilir mi? Lloyd George "Sığamazlar ya da beğenmezlerse Asya'ya dönebilirler," buyurmuştu. Bu kadar basit. Dünyanın Türk varlığına bakışı bu haritada çok güzel görülüyor. Zaman zaman hatırlıyoruz, ama bazı ayrıntıları hâlâ yeterince bilmiyoruz.

Sèvres Antlaşması bir proje olarak önceden belliydi. Daha antlaşma imzalanmadan 1919'da, Atatürk, Sivas Kongresi'nde Türkiye'nin kaderini, geleceğini küçük bir grupla tartışırken bir Alman gazetecisi Mustafa Kemal'in resmini çekiyor, çok nadir görülen bir resim. (Keşke, "TBMM'ye mareşal üniformalı resmin yanına bu resim de asılsa" diye düşünürüm.) Sanki Parisli bir büyük burjuva veya Londralı

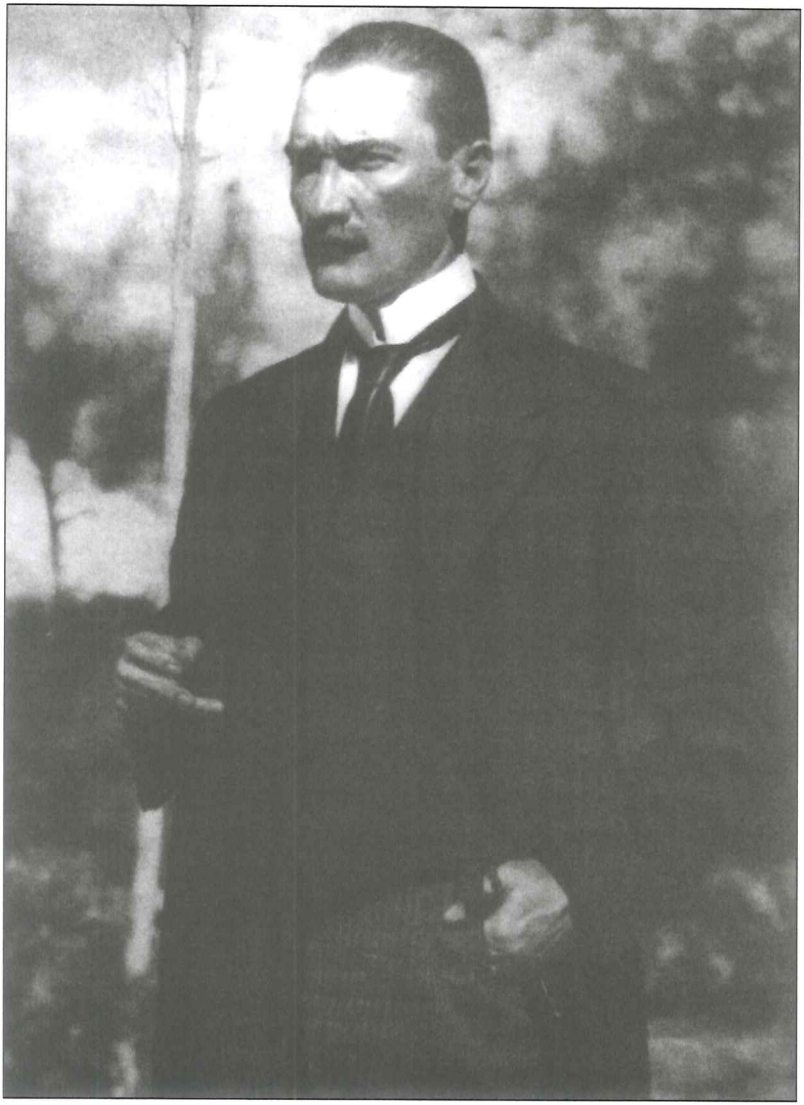

Resim 1: Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde (1919)

banker; öyle görünüyor giyimiyle. Doğuyu hatırlatan sadece başparmağındaki tespih. Sağ elinde sigarasıyla bir Batılı. Resim renkli olduğu için önce kuşkulandım, acaba gerçek mi yoksa bir foto-montaj mı? Kültür Bakanlığı arşivlerinde incelerken fark ettim ki, fotoğraf 1919'da Sivas'ta çekilmiş, sonradan sulu boya ile renklendirilmiş. Fotoğraf altı yazısında Alman gazeteci Mustafa Kemal'e soruyor: (Belki konuşmamın ana fikri bu sorudan doğuyor.)

– Siz burada bir Batılı centilmen görünümündesiniz, Batı kültürünü simgeliyorsunuz; oysa, askerleriniz Ege'de, Batılı güçlerle savaşıyor, burada bir çelişki yok mu?"

Mustafa Kemal'in cevabı özetle şöyledir:

– Hayır, çelişki yok. Batı emperyalizmine karşı en güçlü savunma Batı kültürüdür.

Belki bugünkü devrimcilerin ve karşı-devrimcilerin iyi anlaması gereken bir ayrım. Mustafa Kemal, Batı emperyalizmine karşı savaşıyor, ama Batıya düşman değil. Emperyalizmin panzehiri yine Batı kültürüdür. Eğer siz bu kültüre sahip olursanız, değil Batı, kimse sizi sömüremez. Kurtuluş Savaşı'nın ruhu, ülküsü, varlık gerekçesi buydu.

Yukarıda açıkladım, burada gerçekten bir çelişki yok! Hayır. Batı emperyalizmine karşı en etkili savunma Batı kültürüdür; muasır (çağdaş) medeniyettir; çağdaşlık için milli egemenlik ve cumhuriyettir, diyor Mustafa Kemal.

Sivas Kongresi'nden yola çıkıp Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, Dikmen'de, kendisine ne yapmak niyetinde olduğu sorulduğunda, devrimci projesini ve geleceği kısaca şöyle özetliyor:

"Bir toplumun üyeleri düşünür kılınmadıkça toplum her yöne sevk edilebilir!"

Sanıyorum ki 1919'da **Hâkimiyet-i Milliye**'nin en doğru yorumudur. Varlık bilincinin nice parçalanmış olduğu hemen görülür: İngiliz mandası, Amerikan mandası, Cemiyet-i Akvam vs... Onun için bireylerin, fertlerin düşünmesi şart. Yeni Millet Meclisi, 23 Nisan açılış günü üyelerini 'Milli Hâkimiyet' posteriyle karşılıyor.

Tablo 1: Mustafa Kemal'in Eğitime İnancı ve Gözlemleri

1919	**Bireyler düşünmezse toplum güdülür**
1921	Savaş ertesi için eğitim planı yapmalıyız.
1922	Milli kurtuluş ancak eğitim ile mümkün
1923	Okuldan önce ve sonra hep eğitim
1924	TTK medrese-okul ikilemine son verdi
1924	Öğretmenler, yeni kuşak sizin eseriniz...
1928	Halkımız yeni harflerle okuyup yazacak
	Hayatta en hakiki mürşit (b)ilimdir!.

İstiklal Savaşı sırasında Sakarya'yı bırakıyor, birkaç gün için Ankara'ya geliyor; küçük bir muallimler topluluğuna, 'savaş ertesi için eğitim planları yapma' görevini veriyor. Savaş koşulları içerisinde, muhatabı öğretmenler, eğitimden bahsetmiyor, öğretmenlere hitap ediyor. 1922'de savaşı kazandıktan sonra Dumlupınar'da, ilk verdiği beyanlardan birinde Bursa'da, "Milli kurtuluş ancak eğitimle mümkündür," diyor. 1923'te Cumhuriyetin kuruluş yılında, İzmirli annelerle yaptığı bir sohbet sırasında "Okuldan önce, okulda, okuldan sonra hayat boyu eğitim" diyor. Bugünkü 'sürekli eğitim' fikri. 1924'te **Tevhid-i Tedrisat** (öğretimin birleştirilmesi) kanununun çıkmasıyla mutludur. Ziya Gökalp'ın 'bir millet, bir okul' ülküsü gerçekleşmiştir. "Medrese, okul ikilemine son verdik" diyor. Osmanlı'nın gerçekleştiremediği bir büyük sorun, bir tarafta medrese, bir tarafta mektepleri eğitimin gelişmesini önlüyor. Yine 1924'te, "Öğretmenler yeni kuşak sizin eseriniz olacaktır" diyor. Aynı yıl içerisinde bir başka ilde yaptığı toplantıda, "Toplumu millet yapan öğretmenlerdir" diyor. Bir Türk toplumu var, fakat toplum bilim anlamında henüz 'millet' değil. Millet olmak, farklı bir varlık ve tarih bilincine sahip olmak demektir. 1928'de harf inkılâbı (devrimi) üzerine "Halkımız yeni harflerle okuyup, yazacak" diyor. Mutludur, çünkü Osmanlı'dan devraldığımız mirasta, toplumun yüzde 10'u okuma bilmektedir. Ne kadarı gerçekten okuyor, bilemiyoruz; ne kadarı yazıyor, onu da bilemeyiz. Kadınların oranı ise yüzde 1; erkeklerin onda biri. Bu da iyimser rakamlar; yani ayıp olmasın diye yuvarlak rakamlarla söylüyorum. Gerçek oranlar biraz daha düşük olabilir.

Ölmeden önce Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin cephesine şu vecizesi (sözü) yazıldı:

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir!"
-Atatürk

Ben (b) ekliyor, 'bilimdir' diyorum. Çünkü 'ilim' deyince dini ilimler anlıyoruz. Ama 'bilim' bir başka türlü bilgi alanı olduğu için, o kadar özgürlüğü kendime tanıdım.

Hayatı savaş alanlarında geçmiş olan genç bir kurmay subay! Nasıl oluyor da eğitime bu kadar güven duyuyor, bu kadar inançla bağlanıyor? Tabii biliyoruz ki, Hareket Ordusu'ndaki önemli görevinden sonra, Meşrutiyetin, Hürriyetin ilanında, ardından Balkan Savaşı, Libya'daki savun-

Tablo 2: İnsanın Eğitimle Yaratıldığını Öneren Düşünürler

Aydınlanma Çağı Filozoflarının Eğitim Düşüncelerinden...

- **John Locke:** İnsan eğitimle insan oluyor
- **A. Pope:** Eğitimdir ki "ortak aklı" yaratır
- **Helvetius:** Ruh yok, her şeyi öğreniyoruz
- **Hegel:** Tarihi, akıl (*Geist*) yönlendiriyor
- **Darwin:** Canlılar yaratılıştan beri değişti
- **Nietzsche** (1870): Tanrı (inancı) öldü, insanı yaratmak şimdi insana kaldı
- **Tylor** (1871): Kültür ya da uygarlık, toplum üyesi insanın, yaşayarak öğrendiği her şey...
- **H.G. Wells** (1921): *An Outline of History*

V. Türk Kültürü Kongresi

ması, Bulgaristan'daki ataşelik görevi, Birinci Savaş'tan önce, Osmanlı devleti tarafından Fransa'daki manevralara gönderilişi... Şehzade'nin özel yaveri olarak Almanya ziyaretinde, vb Batı toplumunu, Avrupa'nın bazı ülkelerini yakından tanımak fırsatını bulduğunu biliyoruz; ancak, eğitime bu kadar önem ve değer vermesi, umut bağlaması nereden kaynaklanıyor? Batı düşüncesi o tarihte ne durumdaydı, neleri söylüyordu?

XVIII. yüzyıl başında John Locke bugünkü sosyal bilimlerin öncüsü idi. Özetle, insan, insan olarak doğmaz, eğitimle insan olur diyordu. Alexander Pope daha az tanınan bir İngiliz şairi, biraz daha tartışmalı bir kişilik. "İnsanı insan yapan toplum, ona bir 'ortak akıl' da verebilir." Belki Türkiye'de en çok muhtaç olduğumuz şeydir 'ortak akıl'. Hepimiz tek tek çok akıllıyız, çok bilgiliyiz, çok zekiyiz ama ortak akıl notumuz oldukça düşük. Ortak akılda buluşamıyoruz. 'Ortak akıl'dan maksadım, bireysel aklımızı bırakıp, tek bir akılda birleşmek değil; ama bireysel aklımız öyle bir düzeye gelsin ki, onun üstünde bir ortak aklı veya ortak bir paydayı 'arayalım, bulalım'.

Hèlvetius o güne kadar dindar, inançlı bir soylu kişi. John Locke'u okuduktan sonra uyanıp aydınlanıyor: "Öyle, Tanrı armağanı bir ruh yok, her şeyi öğreniyoruz," diyor. Hıristiyan düşüncesinde, insanı insan yapan yetenekler, zihni fakülteler Tanrı tarafından ona özel olarak verilmişti. Hèlvetius işte bu inancını değiştiriyor. Filozof Hegel 1835'lerde, "Tarihi, akıl *(geist)* yapar, akıl yönlendirir" di-

yor. Darvin, maymun yakıştırması filan bir yana bırakılırsa, çok daha önemli bir gerçeği söylüyor, "İlk hücreyle, bütün canlılar alemiyle akrabayız" "Yaratılmış ilk varlıktan bu yana hayat sürekli değiştiği için değişime uyum sağlayanlar hayatta kaldı" diyor. Asi mizaçlı Nieztsche 1870 Avrupa'sına şöyle sesleniyor: "Tanrı öldü. Şimdi insanı yaratma görevi biz insanlara [topluma], eğitime kaldı."

Tylor, 1871'de -amatör bir İngiliz bilgini diyelim, akademi, dernek üyesi filan değil- yayınlardan derlediği bir 'ilkel kültürler' kitabında: "Kültür ya da uygarlık, toplum üyesi insanın yaşayarak öğrendiği her şeydir" diyor. Toplum üyesi insanın yaşayarak öğrendiği her şeyi, yani okulun üstünde bir eğitim süreci öneriyor. 1921'lerde İngiliz gazeteci Wells iki ciltlik bir dünya tarihi yazdı. Mustafa Kemal belki bizim ilk defa duyduğumuz kişiler ve düşünce tarihi ile bu kitapta tanışmak fırsatını bulmuş olabilir. Bu kitap Türkçe'ye çevrilmedi, ama Mustafa Kemal özel tercümesini yaptırmış ve kitabı okumuştu. Hatta bir konuşmasında eleştirisini bile yapmış, yazarını fazla iyimser bulmuştu. Dünya kalıcı bir barışa hazır değildi henüz.

Benim eğitime bakışımda bir noktayı açıklamak gereğini duyuyorum. Biz Türkiye'de eğitim denince okul, okul deyince eğitimi düşünüyoruz. Zihnimizin bir köşesinde **okul ≅ eğitim** özdeşliği yatıyor. Eğitimi, salt örgün eğitim (okul) olarak almak eğilimindeyiz. Bugün burada bakınız, okulda değiliz, sınıfta da değiliz, bir kurumun toplantı odasındayız ve ciddi bir eğitim yapıyoruz. Bu eğitim burada da

kalmayacak, yayımlanacak, basılacak, dağıtılacak. Eğitim yalnız okulda kazandıklarımız değil, yaşayarak öğrendiğimiz her şey. Burada bir çelişki var: **İnsanoğlu yaptığı her şeyi öğreniyor da, öğrendiği her şeyi yapmıyor.** Tekrarlayım mı? Yaptığımız her şeyi öğreniyoruz; ama öğrendiğimiz her şeyi yapmıyoruz ve belki de, her toplumda evrensel olarak gördüğümüz **ideal ≠ gerçek** ayrımı ve çelişkisi de buradan doğuyor. Eğitimde böyle yapmalı diyor da, hayatta başka türlü davranıyoruz.

Konuşmamda eğitim sürecini insan-bilimsel (yaşantılar) anlamında kullanıyorum; bunun içinde okul var; okulu

Şekil 1: Tylor'un Kültür Tanımı (1871), (Güvenç 1974'ten)

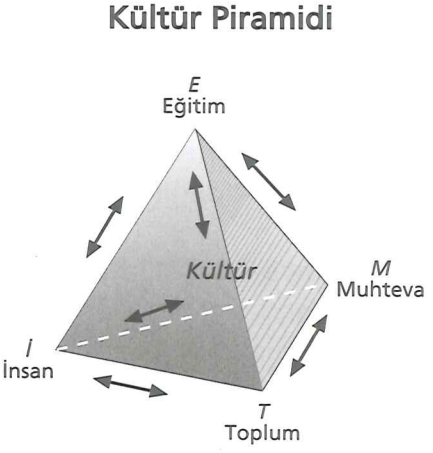

Kültür Kavramı Modeli (Piramid) (Tylor 1871)
K (Kültür) = *f* (İ, T, E, M)

dışlamadan kullanıyorum eğitimi. Okulda ve dışında bütün 'edindiklerimiz' olarak algılıyorum eğitimi.

Şimdi, biraz önce, Taylor'dan söz etmiştim, Taylor'un kültür görüşü yani toplumun üyesi olan insanın öğrendiği her şey olarak kültür, yalnız sanat, bilim vb değil, böyle bir piramitle gösterilebilir. (Şekil 1) Piramidin tabanında *İ* insandır, *T* toplumdur, *M* kültürel muhtevadır ve tepede de *E* eğitim süreci vardır. Taylor, kitabının ilk bölümüne şöyle başlıyor: "Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olan insanın, eğitim süreciyle edindiği her şey, karmaşık bütündür.." Yani insan kültürünü yaratıyor; kültür de bu anlamda insanın yarattığı 'süper-organik' (canlı-üstü) bir varlık alanı oluyor. Kültür tümüyle hazır bulduğumuz değerler değil, biz insanların yaptığımız, ürettiğimiz her şey. Şöyle de söylenebilir: Toplumun üyesi olan insan, eğitim süreciyle kültürel muhtevayı yaratıyor. Tabii toplumlar farklı, insanlar farklı, eğitim yaşantıları farklı olunca kültür farkları da kaçınılmaz oluyor. Peki, bu farklı kültürlerle insan arasındaki ilişki, karşıt olarak, eğitim süreciyle toplumun üyesi olan insanı yaratıyor. Öyle ki, insan ile kültür arasında eğitim yoluyla karşılıklı etkileşim var. Biz tabii günlük konuşmalarımızda, siyasi tartışmalarımızda hep insan ve kültürel muhteva çizgisi üzerinde, bir doğru çizgi üzerinde tartışıyoruz; oysa, bu doğru değil; çünkü bu çizgi doğru değil; insan-kültür bağlantısı eğitim-toplum ekseni üzerinden kuruluyor. Eğitim ve toplum dikkate alınmazsa, insanın yeni bir kültür yaratması ya da kültürün yeni bir insan yaratması da mümkün değildir.

Şimdi, beni heyecanlandıran husus, Mustafa Kemal karşılıklı ilişkiyi böyle bir şemayla ifade etmedi, ama bu gerçeği görmüş, Türkiye'yi kurtarmak için eğitim ve toplum üzerinde durmuştu. "Eğitimi ve toplumu değiştirmeden, kültürü geliştiremeyiz" diyordu.Yeni bir insan yaratmak zorundaysak, bir daha bu duruma düşmemek için, eğitimle yeni bir toplum yeni bir insan yaratmak zorundayız. Atatürk bu konferansımı dinleseydi, sanırım "Çocuk beni anlamış" derdi; ama ne yazık ki onu anlamakta hayli geciktim.

Benim burada vurgulamaya çalıştığım husus , sosyal bilimler açısından yahut kültür tarihi açısından -hekim arkadaşlarımız bir başka türlü ifade edebilir- insan dediğimiz varlık homo, -homoseksüel değil ama o da bir insan olduğuna göre ben homo diyorum- canlı alemin bir parçasıdır; fakat doğduğu andan itibaren toplumun etkisi altındadır ve karşıt olmasa bile birbirine paralel olan etkiler, insanda bir psiko (*psyche*), bir ruh yaratır; ne olduğu anlaşılamayan o ruh *(psyche)* bu iki büyük varlığın bileşkesi ya da arakesitidir; fakat bu bileşke burada kalmaz, insanların temel kişiliğiyle, dünya görüşüyle hem toplumu hem de kendi canlı varlığını etkiler -olumlu ya da olumsuz yönlerde. Hekimler böyle diyor; hekimler derken daha çok psikiyatrları kast ediyorum; biz onlarla iyi anlaşıyoruz. Yani öteki hekimlere bir şey dediğim yok, sadece onlarla kolay anlaşıyoruz demek istedim, aramızda bir iki hekim arkadaşımız var, onlar alınmasınlar.

Şekil 2: Eğitim Kurumlarının Genel Şeması: Yıldız Modeli

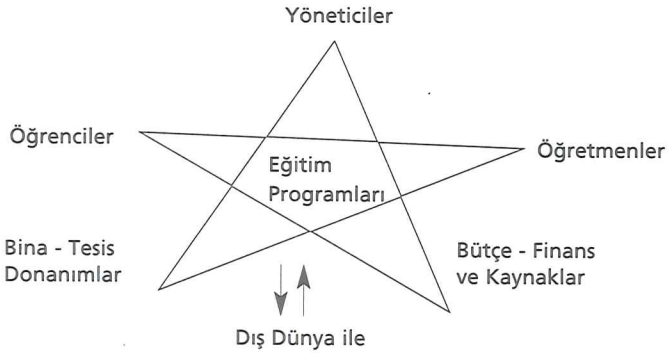

Şimdi, efendim, biraz önce okulu sahne arkasına, arka plana çekmeye çalıştım; gerekçesini vereyim. Anaokulundan üniversiteye kadar hatta belki bu TÜBİTAK gibi, bu günlerin tartışması veya bize bu toplantıyı çağıran TÜBA'ya kadar bütün eğitim kurumlarının şeması basitleştirilebilir. (Şekil 2) Bu kurumların bina, tesis ve donanımları vardır. İşletmelerine destek olan bütçeleri, finansman kaynakları vardır, öğrencileri vardır, öğretmenleri vardır, yöneticileri vardır. Son üçlü beşeri unsurlardır: Öğrenciler, yöneticiler ve öğretmenler; fakat bunları bir araya getiren, kurumlaştıran sanıldığı gibi 'yöneticiler, yönetmelikler' değil, **eğitim programları**dır; yani kurumun ne yapmak istediği, amacıdır. Eğitim kurumları 'eğitim programları' ile birbirinden ayrılır ve birbirini tamamlar. Yoksa hepsinde bu ortak unsurlar vardır; anaokulunda da vardır, üniversitede

de vardır. Bu şemayı sunmaktan maksadım şöyle: biz sorunlarımızın eğitimde yattığını biliyoruz, eğitimin ıslah edilmesi gerektiğini söylüyor, fakat eğitimi ıslah etmek isterken, öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler üzerinde duruyoruz. Program alanına girmiyoruz. Hep şu planda, şu düzeyde çalışıyoruz, programa girmiyoruz. Binadaki eksiklerimizi, donanımlarımızı, bütçe açıklarımızı söylüyoruz; fakat ben 30 yıl üniversiteye hizmet ettim, 40 yıldır Türk eğitimine hizmet ettiğimi sanıyorum, çalıştığım çoğu kurumlarda eğitim programları üzerinde yeterince durulduğunu görmedim. Fakülte kurullarında eğitim programımızı konuşalım dediğim zaman aldığım tepki şöyle olmuştur: "Hoca, bırak bu 'akademik' konuları, gündemi bitirmek üzereyiz". Aynı konuyu veya sorunu YÖK'e götürdüğümde aynı tepkiyle karşılaştım: "Hoca bırak bu 'akademik' konuları." Peki, Türk eğitimcisi eğer ülkenin eğitim sorunlarını bir üniversitenin fakülte kurulunda konuşamıyorsa, YÖK'te, bütün üniversitelerin üzerindeki üst yönetim kurulunda, genel kurulunda konuşamıyorsa, eğitim reformu nerede, nasıl yapılacak?

Yeni Eğitim Bakanımız bakalım ne yapacak? İşte bu soru eğitimin kurumlaşmaması demektir. Bakan bunu yapar, üç ay sonra değişir, yeni bakan başka bir şeyler yapar, onu da beğenmeyiz, "Yeni bakan bakalım ne yapacak ?" diye hep bekler dururuz yeni gelecek bakanları. Halbuki eğitim programı öyle yapılmalı ki, yeni gelecek bakana, kurumun sürekliliğini sağlayan kurul demeli ki, "Sayın Bakan, sizden önceki yöneticiyle şuraya kadar geldik, siz buradan

sonrasını devam ettireceksiniz. İşte o zaman çağdaş bir eğitimden söz edebiliriz. Bu şemayı göstermekle milli eğitimimizin genetik ve kronik (süregen) bir hastalığına, kişilere bağlı kaldığına değinmek istiyorum. Demokrasinin yerleşmesi, kurumlaşması için kişileri bırakıp kurumlaşmak istiyorsak, eğitim programlarını ölçmek, değerlendirmek, geliştirmek zorundayız. Bakınız, bu eleştirim bugün de geçerlidir. Rektörü nasıl seçelim, üç tane mi aday olsun, beş mi, o mu veto etsin, yahut şu eğitim programını kim geliştirecek? YÖK mü, Milli Eğitim Bakanı mı, ortak komisyon mu, Üniversitelerarası Kurul mu, hangisi yapacak? Yahut dışına ihaleye çıkalım, diyelim ki, Türkiye Cumhuriyeti ulusal eğitim programlarını geliştiremiyoruz, bir müteahhit gelsin, desin ki ben sizin eğitim programlarınızı yüzde 3 kırıp beş ayda teslim ederim. Dünyada bunu yapacak kurumlar var, ben aday değilim... Eğitim içerdekilerle gelişir, dışardan değil!

Şimdi, kanaatimce devrim Cumhuriyetle başlıyor, ama cumhuriyet bazı kimselerin söylediği gibi, Mustafa Kemal ile silah arkadaşlarının ihtilal yapıp Osmanlı hükümetini devirmesi, onun yerine Cumhuriyeti kurması, meşrutiyet yerine cumhuriyeti getirmesi değildir. **Cumhuriyet bir kültür devrimidir.** İhtilal demiyor, "**inkılap**" diyor, "**yapmakta olduğumuz inkılapların amacı, gayesi**" diyor. Fakat Atatürk'ün en yakın arkadaşları ve yorumlayanlar bunun tam bir devrim olduğunda birleşirler. Kimler mesela? Soy adaşım Mahmut Esat Bozkurt, o zaman Adliye Vekili (Bakanı). "İhtilal" diyor. İngiliz Büyükelçisi Lindsay 1925'te Lond-

ra'ya gönderdiği önemli raporunda, "Dikkat ediniz, Türkiye'de bir hükümet darbesi olmadı, Türkiye'de bir kültür devrimi başladı; gönülleri, gözleri Japon örneğindedir, tepeden tırnağa her şeyi değiştirecekler, hazır olun" diyor.

Leon Ostrorog adlı bir hukuk alimi *Angora Reformu* adlı kitabında der ki, "Türk devrimi, dünyada eşi bulunmayan en büyük devrimlerden biridir; çünkü 'Medeni Kanununu' değiştirmiştir ve ilk olarak insan bile sayılmayan kadına vatandaş kimliği vermiştir" Biz bunu hep atlıyoruz. Bugünkü türban tartışmalarının arkasında dikkatlerden kaçan gerçek başın örtüsündeki değil, içindeki örtülerdir. 1911 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda bir kanun layihası geçerken, mebuslardan biri Reise soracak olur: "Kanun kadınlara da uygulanacak mı?" **"Hayır, yalnız insanlara uygulanacak!"** Yalnız 'erkeklere' denseydi belki kabul edilebilirdi; ama **"yalnız insanlara"** diyor; yıl 1911. Nerelerden nereye geldiğimizi vurgulamaya çalışıyorum. İşte yaşamımızda, önemli bir fikir ve değer değişmesi. Tabii Atatürk cumhuriyeti birden ortaya atmadı, önce **"hâkimiyeti milliye"** dedi. Milletin hâkimiyeti. Bugünkü dile ve batı dillerine tercüme ederseniz **'cumhuriyet'** çıkar; ama Mustafa Kemal geçiş sürecini yumuşatıyor, 'cumhuriyet' demiyor... Çünkü Osmanlı Hanedanı, sarayı korkuyordu cumhuriyetten, cumhuriyet gelirse saltanat gidecek. Ne kadar büyük bir taktik ve strateji.

Şimdi, yılları biraz atlayacağım. Atatürk devrimlerini hep biliyoruz, sürekli tekrarlıyoruz, hatta bazen klişe haline

getirdiğimiz için değer yitiriyorlar. Harf inkılabıydı, şapka inkılabıydı, takvimdi diye saymayacağım ama yaşadığım önemli bir gerçeği sizlerle paylaşmak istiyorum. 1930 başlarında ilkokula başlamıştım, babam Yıldız'daki Harp Akademisinde öğrenciydi, Beşiktaş'ta Serencebey, Yıldız, Ihlamur semtlerinde üç yıl yaşadık; oturduğumuz sokaklarda, mahallelerde hemen her yıl yeni bir eve taşındık; komşularımız vardı tanıdığımız, tanımadığımız. O çevreden ve dönemden anılarımı bir şemada topladım. (Şekil 3)

Şekil 3: Yıldız Mahallesinde Etnik Komşular: 1930'lu Yıllar.

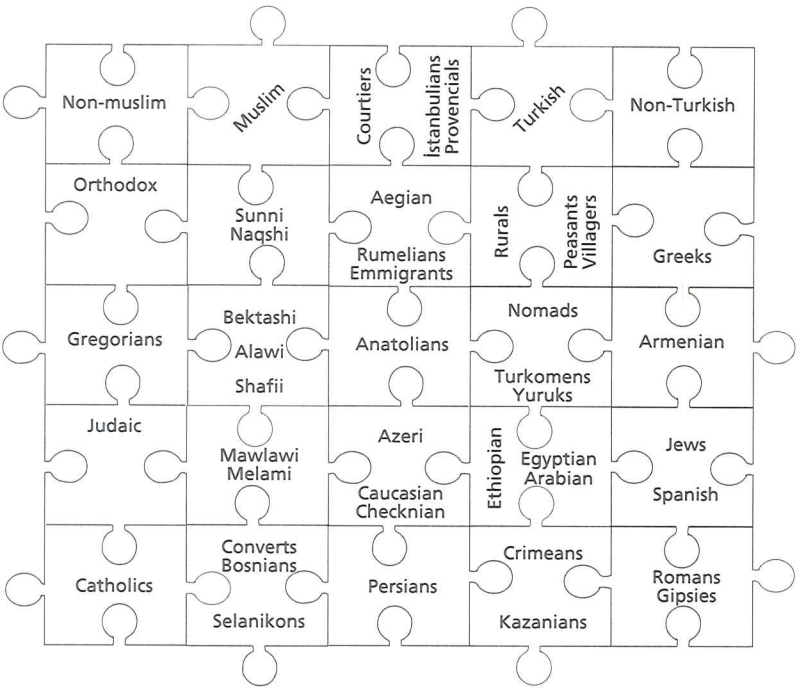

Kimler vardı çevremizde? Müslüman olmayanlar vardı, Ortodokslar vardı, Rumlar vardı, Ermeniler vardı, Yahudiler vardı, Katolikler vardı, Müslümanlar da vardı, Sünniler, Bektaşiler -Bektaşilerin gizli olduğu söylenirdi ama bazılarının Bektaşi olduğundan şüphe edilirdi- Mevleviler ve Melamiler vardı, Selanikliler vardı, saraylı hanımlar vardı, Egeliler vardı, Rumelililer vardı, Anadolulular vardı, Azeriler vardı, İranlı tüccarlar vardı, vardı. Kimler yoktu ki ? Bu şema değerli dinleyenlerim, Osmanlının son yıllarını özetlemektedir. Osmanlı Devleti yıkılırken, Osmanlı topraklarından göçenler, kendilerini Osmanlı sayan varlıklar İstanbul'a sığınmışlar ve Yıldız çevresinde iskân edilmişlerdi. Evlerin bazılarında mutfak yokmuş; ilk geldiklerinde onların bir kısmına yemekleri tepsiyle, sahanlar içerisinde saraydan gönderilirmiş; evlerin çoğunda sarnıç vardı, su vardı, akar su yoktu, fakat mutfak yoktu.

Böyle bir topluluk, bu şema elbet bütün Anadolu'ya teşmil edilemez, genellenemez; ama İstanbul'da Beşiktaş semtinde Yıldız Sarayı'na çok yakın olan çevrenin böyle bir dokuda olduğunu hatırlıyorum, yaşadım, tarih kitaplarında değil, anılarımda yaşadım. Arada, bayramlarda Beşiktaş 'Pazar içi'nde "Vatandaş Türkçe Konuş" yazılı bir poster asılırdı, galiba. Bu vatandaşlarımızın çoğu Türkçe bilirdi, fakat kendi aralarında başka dillerde konuşurlardı, Ermenice, Rumca, İspanyolca duyardık; Balkanlardan gelenlerin Bulgarca, Boşnakça konuştuklarını, Adalardan gelenleri duyardık. Böyle bir çeşitlilikten bir millet yaratacaksanız, ulusçu olacaksınız; tabii ki din birliği yerine dil

birliği üzerinde duracaksınız. Eğer bu insanların bir din birliği yoksa o birliği dil ve kültür birliği üzerine bir varlık bilinci kurmak zorundasınız, bunu iyi anlamamız gerekiyor. Bu sadece bir çağın modasına uyup Alman milliyetçiliği, İtalyan milliyetçiliği, Rus milliyetçiliği gibi taklit değil; Osmanlı toplumundan kalanlarla bir ulus varlığına geçiş çabasıydı.

Cumhuriyet Devrimi'nin temel ilkesi kanaatimce **laiklik** ilkesidir. Bakınız, cumhuriyetçilik, halkçılık, devletçilik, devrimcilik: hemen hepsinin kökeni Türkçe'dir; bir tanesi yabancı dilden gelen 'laiklik!' Fakat dikkatlerinizi rica ediyorum, Öteki "izm"lere uyarak laikçilik demiyor, 'laiklik' diyor. Fransa'daki uygulamada ise **laisizm** (laikçilik) vardı. Cumhuriyetçiler 'laikçiliği' değil, inanç özgürlüğünün güvencesi olarak 'laikliği' seçmişlerdi. Bence çok önemli bir karar. Laiklik kavramını Fransızca'dan aldık, içini veya muhtevasını kara Avrupa'sının hukuk kavramlarıyla, sekülarizmle doldurmaya çalıştık. Burada bugün bir hukukçu hocamız olsaydı, laiklik zaten 'sekülarizm'dir derdi. **Sekülarizm**, devletle dinin hukuken ayrılmasıdır. Neden ayrılması? Çünkü belki İslam öyle kurulmamıştı, ama Osmanlı'da dinle devlet aynı Sultanda birleşiyordu. **Sultan, hem sultan hem de halife** idi; hem devletin, hem de dinin en büyük otoritesi.

Batı Avrupa'da -ki tarihi gelişme farklıydı- imparatorluklar döneminden sonra ulus devletleri kurulurken devlet var, ama devletin yanında onun kadar güçlü bir de 'kilise' vardı.

Tablo 3: Laiklik, Laikçilik ve Sekülerlik

Laiklik ≠ Laïcisme ≠ Secularizm

- **Türkçe Laiklik, secularizm** ya da **laïcisme** diye çevrilir; oysa tam doğru değildir.
- **Laïcité:** Fransız Devrimi'nde yeni anlam ve yeni boyutlar kazanmıştı:
  - **Felsefi:** Akıl inançtan önce gelir.
  - **Siyasi:** Devlet, din kurumlarına üstündür.
  - **Hukuki:** Devlet ile Din ayrılmalı, birbirinin işine, yetki alanına girmemeli.
- **TC,** Fransız "**laikçilik**"ini, **laiklik** olarak aldı, **din-devlet** ayrılığı olarak yorumladı.

V. Türk Kültürü Kongresi

Kilisenin malı-mülkü var, tüzel kişiliği var, ekonomik gücü var. Toplumdaki işlevlerin büyük bir bölümünü kilise görüyor. Laik Fransız devrimcileri, devrimi yalnız aristokrasiye karşı değil, aristokrasiyle kader birliği içindeki bu güçlü kiliseye karşı da yaptılar. Bu anlamda, Fransız devrimi - bizim örnek aldığımız Fransız Devrimi- devletle kiliseyi ayırdı. Yetkilerini ayırdı ve bu şekilde Türk devrimi bir laiklik (*laïcité*) boyutu kazandı. Bu ayrılık sadece hukuki anlamda değil, hukuki boyutu da var, ama üç boyutta incelemek gerekir.

Birisi, **felsefi anlamda akıl inançtan önce gelir.** Fransız devriminin temeli akılcılığa (rasyonalizm) dayanır. İnancı yok etmez, ama inançtan önce akıl der. **Siyasi anlamda, devlet din kurumlarından önce gelir.** Birlikte yaşayacaklar, fakat eşit değil; devletin üstünlüğü, gözetimi altında; devlet

farklı din kurumlarına eşit mesafede duracak, ama onlardan daha üstün ve daha güçlü olacak. **Hukuki anlamda sekülarizm yoluyla din ile devlet yetkilerinin birbirinden ayrılması** sağlanacak. (Tablo 3).

Türkiye Cumhuriyeti 'laikçiliği' değil, 'laikliği' seçmiştir, ama din ile devletin hukuki ayrılığına ek olarak diğer iki boyutu da benimsemiştir; yani, **akıl inançtan önce** gelecektir, **devlet dinden daha güçlü** olacaktır.

Böyle bir şemaya, böyle bir ayrıma gerek vardı. Çünkü Atatürk diyor ki, **bir daha yok olmanın eşiğine gelmek istemiyorsak, sadece devletin düzenini değil, devleti devlet yapan insan varlığımızın *dünya görüşünü, varlık bilincini* değiştirmek zorundayız.** Bu yeni insan nasıl yaratılabilirdi?

İşte bu tarihi görev kanaatimce Cumhuriyetin ilk 15 yılından, Atatürk'ün ölümünden sonra "efsane bakan" Hasan Âli Beye kalmıştır. Tabii tek başına değil, ama Hasan Âli Bey bir devrimin eğitim düşüncesini simgeleyen kişi olarak. Sağ tarafta (Resim 3'te) Atatürk'ün yanında genç Hasan Âli'yi görüyorsunuz. Atatürk bir mecliste sorar: "Türkiye ne zaman kurtulur?" Toplantıya katılanların büyük bölümü, "Efendim zaten kurtulmuştur, siz başımızdasınız," şöyledir, böyledir diye yağ çekerken, bir genç adam, üniversiteyi yeni bitirmiş, felsefe mezunu Yücel der ki, "Türkiye Cumhuriyeti bir kurtarıcıya muhtaç olmadığı zaman kurtulmuş sayılabilir." Atatürk'ün "Bu genç adama dikkat edin, onu ilk fırsatta Milli Eğitim Bakanı yapalım" dediği söylenir .

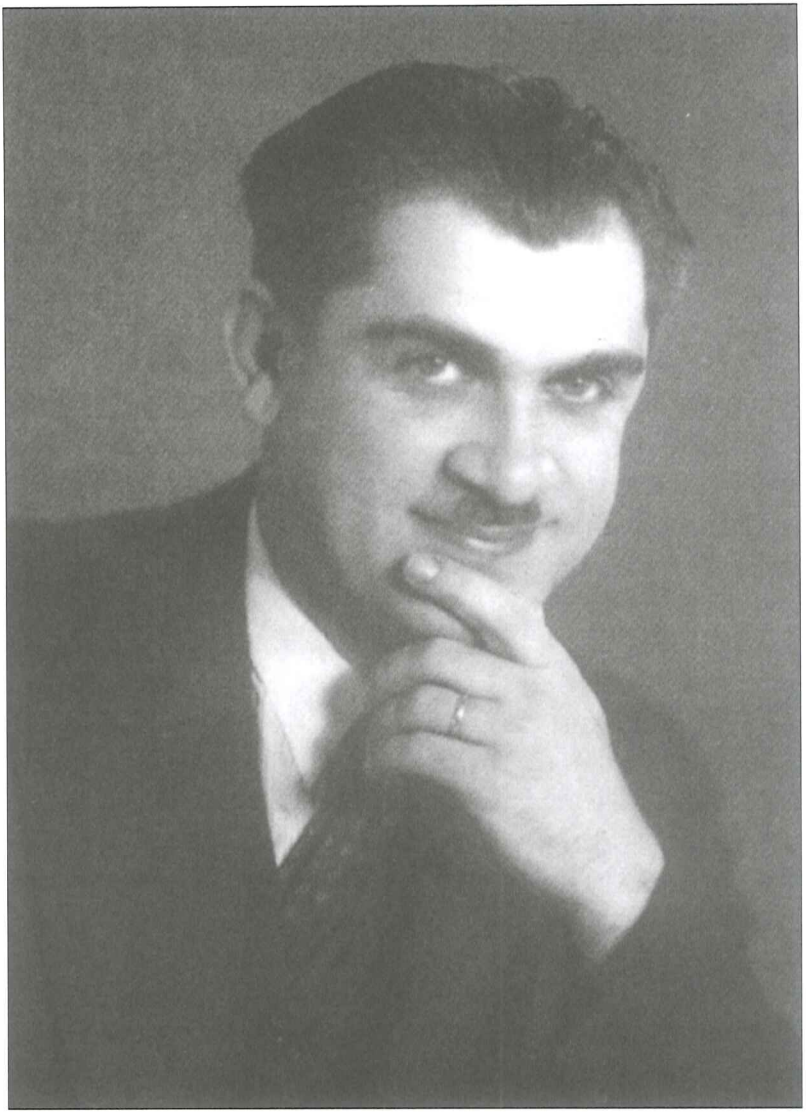

Resim 2: Efsane Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel

Şimdi, gönlüm ne çekiyor biliyor musunuz, değerli izleyenlerim? Bu tür anekdotların böyle söylenti, destan olmaktan çıkıp, Atatürk'ü anma günümüzde bütün yıllarımızda, törenlerimizde, eğitimimizde yer alması. Bir kurtarıcı aradığımız sürece Cumhuriyet olamayız. 1955'te Fransa'da devrimler ve siyasî krizler var, hükümet yok. Devlet adamı De Gaulle politikacıları uyarıyor: "Altı aydır hükümet yok, ama Fransa çalışıyor, herkes ücretini alıyor, yemeğini, peynirini yiyor, şarabını içiyor, bu krizi biraz daha uzatırsanız belki de Fransız bilinci, yönetim hükümetsiz de olabilir, diyecek!" İşte devlet adamının olaya bakışı böyle. Başkanlık sistemine devrim diyenleri de şöyle yatıştırmıştı: "1789 devam ediyor!"

Değerli arkadaşlarım, bugün, eğitim alanında, kültür alanında iftihar ettiğimiz neler varsa hepsinin altında Bakan Yücel'in imzası var. Okulöncesinden, sanat eğitimine, kütüphaneye, gezici kurslara, okuma yazma seferberliğine, halk mekteplerine, hatırınıza ne geliyorsa hepsinin altında onun imzası var. Hedef, eğitimle yeni bir insanın yaratılmasıdır. Bu girişimi destekleyen bir ekonomi maalesef yoktu, ama Yücel ona rağmen bu süreci başlattı ve büyük ölçüde tamamladı.

Türkiye'nin bir sorunu var ki hemen üzerinde duracağım. Tablo 4'ü dikkatlerinize sunuyorum. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınlarından alınmıştır. 1945'lerde; Türkiye Cumhuriyeti'nde konuşulan dil %88 Türkçe, Türkçe olmayan %12, toplam yüzde 100. Dinler: İslam %98, ötekiler

Tablo 4: Nüfus Yapısı ve DP'nin Köy Politikası: 1950

T.C. Nüfus Yapısı 1940-50

		%		%		%
Diller	Türkçe	88	Ötekiler	12	Toplam	100
Dinler	İslam	98	Ötekiler	2	Toplam	100
Yerleşmeler	Köylü	75	Kentli	25	Toplam	100

Kaynak: DİE, Nüfus Sayımı 1945.

Köy Kalkınması Politikaları

- **Köy Enstitüleri Projesi** 1950 öncesinde sona erdirilmiş,
- Köye **Yol, Su ve Toprak Projesi** 1950 sonrası başlatılmıştı.

Köylü Tutumları Survey Araştırması (F. Frey 1963)

- En acil ihtiyaçların, yol, su ve toprak olduğunu doğruladı
- Doğru köy politikaları ile DP 1954 ve 1957 seçimlerini kazandı.

%2; toplam yüzde 100. Yerleşmeler: Köylü %75, kentli %25. Bir ulus devleti için ideal bir durum. Ancak, buraya kadar anlattıklarım iller düzeyinde ve de büyük kasabalar düzeyinde etkili olmuştu; Cumhuriyet döneminde sayısı 40.000 olarak bilinen köylere ulaşamamıştır. Köylü o taş devrinden kalmış hayat biçimini (kültürünü) karasabanıy-

la sürdürmektedir. Devrimin topluma mal edilmesi için, halkçı Cumhuriyet bu %75 köylüye nasıl ulaşacaktır? Aslında yüzümüz kızarmasın, utanmayalım diye %75 denmiş, 2000 nüfuslu ve belediyesi olan her yer şehir sayılmıştır. Oysa biliyoruz ki, 10.000 nüfusa kadar yerleşmeler hâlâ tarımsal yerleşmelerdir ve buralarda ne okul, ne de okul eğitimi vardır. Buna el attığı için, bu sorunu çözmeye çalıştığı için maalesef Hasan Âli Bey komünistlikle itham edilmiştir ve sanıldığı gibi köy enstitülerine ilk darbeyi vuran demokratlar değil, Halk Partisi'nin kendisiydi. Hangi amaçla? 1950 seçimlerini kaybetmemek için ilk ödünü CHP vermiştir. Yani devrim ve karşı devrim hiç kimsenin tekelinde değildir.

Hasan Âli Bey aleyhine açılan davalardan beraat etti; fakat Halk Partisi yine bir vefasızlık yaptı, Yücel'i kurucu meclise çağırmadı. Yücel üzüntü ve kahır içinde öldü gitti. Çok şükür bugün bazı gerçekleri daha doğru görebiliyor ve adını yaşatmaya çalışıyoruz.

Cumhuriyet devrimi kuşkusuz bir kültür devrimi; fakat devrimlerin evrensel bir kaderi var. Nerede devrim varsa -yani nerede yaşanan olayları, kurumları sistemli olarak kısa sürede toptan, kökten değiştirme çabası varsa- orada 'karşı-devrim' olacaktır. Amerikan devrimi karşı devrim, Rus devrimi karşı devrim, İngiliz devrimi, biz hiç bilmeyiz ama karşı devrim, biz yalnız Fransız devrimini biliriz, Fransız devrimi, karşı devrimler, Fransa cumhuriyeti beş defa, sil baştan kuruluyor. İngiliz devrimi, İspanyol devrimi, Kü-

ba devrimi, devrim ve ardından karşı devrim. Galiba Libya da bu gerçeği gördü, karşı devrimi Kaddafi kendim yapacağım diyor. Çin'de bir karşı devrim denemesi oldu ve yaşıyor karşı devrim. Peki, devrimle karşı devrim ne yapıyorlar? Bir süre sonra bir iç savaşla hesaplaşıyorlar, tarihin değişmeyen kaderi böyle. Amerikan devrimi 100 yıl sonra Amerikan iç savaşı, Fransız devrimi iç savaş, İngiliz devriminde Cromwell'i hatırlarsınız, iç savaş. Hep devrim, karşı devrim ve sonunda iç savaşla hesaplaşma. Şimdi, 1946'da demokrasiye geçiş hareketi, 1950'de demokrasinin seçim zaferi; devrimle karşı-devrim nasıl hesaplaşacak? Çünkü, Cumhuriyetin baskısı altında Türkiye'de karşı-devrimciler sindiler ama teslim olmadılar sadece sindiler; yani saklandılar, boy hedeflerini küçülttüler ama Demokrat Parti'nin kuruluşuyla yeniden ortaya çıktılar, DP'yi desteklediler

CHP'nin okulcu (örgün) yaklaşımına karşı DP'yi başarıya götüren köy-köylü politikası Tablo 4'te görülüyor. Demokrat Partinin kuruluşunda -kader benzetmesin bugünküne benzeyen bir ikilem var- gerçekten demokrasi isteyenler var, bir de Cumhuriyete karşı olanlar. Tabii Cumhuriyete karşıyız demiyor, herkes demokrasi istiyor, "Yeter" diyordu. Yeter, Devlet buyurganlığına yeter, demokrasi istiyoruz. Menderes bu ikilemin farkındaydı ve Cumhuriyete karşı olan grubu yönetebildiği sürece başarılı oldu; yönetemediği durumda, laik Cumhuriyetten ödün vermiş, "Siz hilafeti bile geri getirebilirsiniz" demişti. Ve de işte o hilafetin getirilmesi ihtimalidir ki, 27 Mayıs'ın meşru müdahale gerekçesini hazırlamıştır.

14 Mayıs seçim zaferi ertesinde, İstanbul Üniversitesi senatosu 15 Mayıs sıcak bir Pazartesi günü toplanmış, senatörler pencereleri açmışlar hava almak için. Üniversitenin hemen yakınındaki mescitte Arapça okunan öğlen namazını dinliyorlar. İlk tepki, zaferi kazandık, artık ezan Arapça. Biliyorsunuz, 1933'te ezanın Türkçe okunmasına karar verilmişti, ama 1950'de daha siyasi bir karar alınmadan toplum bu tepkiyi göstermiştir.

Tablo 5: Cumhuriyet Devrimine Tepki:
Demokratik Karşı-Devrim! (1950)

- *Ezan-ı Muhammedi*'nin seçim zaferi
- *Huzur*'da Tanpınar ve Yahya Kemal
- *Doğu-Batı Sentezi*'nde Peyami Safa
- Menderes'te Hilafet ve Milyoner Kavramları
- Milli Birlik: 61 Anayasası ve Köylüler
- Aydınlar Ocağı: Türkiye'nin Meseleleri
- 82 Anayasası: Devlet Korporatizmi ve Din
  Milli Kültür, Milli Plan: Türk-İslam Sentezi, İslam Cumhuriyeti ve Milli Görüşçüler
- YÖK, Kesintisiz 8 Yıl, Ortaöğretim Reformu?

O dönemin çok aşırı giden eleştirmenleri olmuştur. Devrimin, en akıllı-uslu, 'en ölçülü' eleştirisi, kanaatimce, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında yapılmıştır. Ahmet Hamdi, Şair Yahya Kemal'i de yanına alarak, dengeli bir bakış açısıyla, Cumhuriyet Devriminin eksiklerini, yanlışlarını dile getirir. Cumhuriyet boşluklar yaratmıştır; Cumhuriyetin kitabı, felsefesi var mıdır yok mudur vb gibi

geçerli sorunlara yanıt aramıştır, Yahya Kemal de başlangıçta belki solcuydu, sonra milliyetçi oldu. CHP milletvekili Yahya Kemal'in de ağzından bunları dile getirdiği için, *Huzur* anlamlı bir eleştiridir, eğer henüz okumadınızsa *Huzur*'u bir romanı olarak değil, ama Cumhuriyet (kültür) Devriminin ciddi bir eleştirisi olarak okumakta yarar var.

Bu dönemin en şayanı dikkat yazarı kuşkusuz Peyami Sefa Beydir. 1937'de *Türk İnkılabına Bakışlar*'da Cumhuriyeti yürekten destekleyen Peyami, 1950'lerde Demokrat Parti kazandıktan sonra *Türk Düşüncesi* dergisinde, Cumhuriyete karşı çıkmış ve çok insafsızca, ölçüsüz eleştirilerle yüklenmiştir: "Cumhuriyetçiler Allahsızdır, kitapsızdır, dinsizdir, imansızdır..." vb gibi. Daha sonra bu makaleleri bir *Doğu Batı Sentezi*'nde toplamıştı. Tarihin bir cilvesi, yazar kitabının basıldığını görmeden öldü, o arada da 27 Mayıs Milli Birlik müdahalesi yapıldı.

Milli Birlikçiler iyi niyetle geldiler ve Atatürk'ün bıraktığı devrimci (Cumhuriyeti) geleneği sürdürmek istediler, ama önemli bir hata yaptılar. Demokrasi bizim toplumumuzun belkemiğini, orta direğini oluşturan köylüyü ikiye böldü; Halkçılar ve Demokratlar olarak. Bu sağlıklı bir bölünme değildir inancıyla, partilerin köye girmesini, köyde politikayı yasakladılar. Bu karar fiilen Türkiye'deki siyasi dengeyi köylerden alıp kasabaya kaydırmıştır. Bunun yanında iyi hizmetleri de olmuştur. Mesela Türkiye Cumhuriyeti'nin en demokratik **61 Anayasası**'nı yaptılar, hani bize bol geldiği söylenen anayasayı da yine onlar yaptılar, yaptırdılar.

1973'te, Osmanlı'dan beri devam eden ve Cumhuriyete karşı hareketin devamı olan Muallimler Cemiyeti'nin Çemberlitaş'taki şubesinde yapılan bir toplantısına katılmıştım; zor kaçtım ve kurtulduğumu düşündüm; korku veren bir toplantıydı. Yalnız Cumhuriyete değil, açıkça çağdaşlığa karşı idiler. Bu cemiyetin devamı olduğunu düşündüğüm Aydınlar Ocağı, 1973'te *Türkiye'nin Meseleleri* adlı bir eylem programı yayımladı. Bu kitap, 1980'lerde yaşadığımız *"Türk İslam Sentezi"*nin el kitabı oldu. 'Türk İslam Sentezi' adına neler yapılmışsa, bu kitapta sayılmış ve de aynen uygulanmıştır. Ne yazık ki, bu kitap, bu program sadece Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği bir Milli Kültür Şûrası'nda onaylandıktan sonra, Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiş, şûra üyelerinden oluşan bir DPT İhtisas Komisyonu'nun *Millî Kültür Planı* olarak 1983'te yayımlanmıştır. Ne var ki, planın hiçbir hukuki dayanağı yoktu. Türk İslam Sentezi, demokrasi bize bol geliyor, onun için her kurumda devlet olmalı, devlet her kurumda bulunmalı, diyordu. Bunun adı faşizm değilse bile, 'devlet korporatizmi'dir. Örneği de İspanya'da bulunabilir. Her kurumda devlet olmalı, üniversitede de olmalı, siyaset burada da olmalı, hastanede de olmalı, tıpta da olmalı, eğitimde de olmalı, partilerde olmalı, vb. Ama zaten devlet bütün bunların bir bütünü değil mi? Olmalı; ama bir de şunu eklemek istiyorlar, devlet ideolojisi her şeye egemen olmalı. Aydınlar, yazarlar çizerler devletin gözetimi ve denetimi altında tutulmalı. Onun için, mesela, dilimize yasaklar getirdiler. 'Millet' kelimesini kullanırsın ama 'ulus'u kullana-

mazsın, ne gereği var? dilimize yerleşmiş güzel bir 'millet' varken. Oysa, millet Arapça *milla*'dan gelir; din birliği, cemaat demektir, din topluluğu demektir. Oysa, Devrimci Cumhuriyetin, devrimin yaratmaya çalıştığı varlık bir din grubu değil, **ülkü birliği, varlık bilinci**dir. Dinlerin üzerinde bir ulustur. Millet, *nation* karşılığı değildi, dilimizde daha doğrusu olmadığı için millet kullanılmıştır, onun için Atatürk haklı olarak İslam öncesi bir 'ulus' kavramı aramış ve bulmuştur.

"Türk-İslamcılar", yeni anayasanın tanıdığı hak ve özgürlükleri kurumsal yasalarla sınırlayarak laik Cumhuriyeti kısıtladılar, siyasi partilerin fiili çalışma alanını kasabalara yönelttiler. Aydınları, yazar çizerleri, düşünenleri, 'laikleri' politika dışına ittiler. 12 Eylül yönetimi aydını, üniformalıyı, memuru, kadını, genci depolitize etti, politika dışına itti. 'Politika'yı kasabaya bıraktı. 1990'larda parlamentoda bir kasaba demokrasisi yaşadık.

Bu dönemde 'laiklik' dinsizlik gibi tanımlandı; Türk-İslam sentezini eleştirenler laiklik yobazı veya laikçiler olarak tanıtıldı. Aşırılıklar, özel durumlar, istisnalar her kurumda her zaman olmuştur, ben ortalamayı söylüyorum. Milli kültür bayrağı altında Türkiye Cumhuriyeti dünyaya kapanmış, kendi varlığını, kendi kaderini kendisi belirleyecek bir varlık gibi tasavvur edilmiştir. Her şey bir milli plana bağlanmak istenmiş; buna da **Türk-İslam sentezi** denmiştir. Plana göre, **Türk kültürü değişir ama özü İslam değişmez.**

Üç, dört arkadaş, İlhan Tekeli ve Şerafettin Turan ile birlikte 'Milli Kültür Planı'nın tarihi, kültürel, felsefi bakımdan ne kadar gerçek dışı, ideolojik bir çerçeve olduğunu ortaya koyduk. Dosyayı 1985'te hazırladık, 1990'a kadar yayımlanamadı. Çabamız beş yıl sürdü, yayınevleri inceliyor, "Kusura bakmayın yayımlayamayız," diyordu.

Bu arada biraz da **milli görüş**ten söz etmem gerekir. Bugünkü iktidarın kurucuları arasında milli görüşçüler de var. Kulağa ne kadar hoş gelir 'milli görüş!' Zaten biz millet olmak istiyoruz; ama bu milli görüşçülerin arasında önemli bir bölüm Cumhuriyete karşıdır. Benim kişisel yargım değil, birkaç yıl önce bir davette Belçikalı bir tarih profesörüyle konuşuyordum. "Laik Cumhuriyetten şikâyetçi olan politikacılarınız geldi ve bize dert yandılar. Laik Türkiye'de yeteri kadar demokrasi yok diye yakındılar," dedi. Onların böyle şikâyetlerini biliyoruz. Ne dediniz kendilerine? Tarih profesörü, kendi adına şöyle yanıtlamıştı. "Türkiye'de daha fazla demokrasi istiyorsanız Cumhuriyetin temel ilkelerine [laikliğe] sahip çıkınız." Cumhuriyete sahip çıkmadan daha fazla demokrasi hiçbir ülkede mümkün değildir. Günlük ve güncel olaylarda karşılaştığımız engel ve sorunların temelinde yatan tarihi gerçek budur. Milli görüşe evet diyelim ama milli görüşçüler, "Türklüğe hayır" diyorlar. Kim demiş bizim Türk olduğumuzu, biz Türk falan değiliz. Bonn'da yapılan bir toplantıda milli görüşün temsilcisi olan Dr Mehmet Erbakan aynen böyle söyledi: "Bizi neden çağırdınız, biz Türk değiliz, elhamdülillah Müslüman'ız." Bu kadar açık ve net. Türkiye'ye dön-

düm, hayatımda yaptığım ilk cesur hatayı işledim, bu haberi basına sızdırdım. *Hürriyet* gazetesi manşet yaptı ve bir televizyon istasyonu da bizleri münazaraya davet etti. Dr. Mehmet Erbakan önce kabul etti ama katılamadı.

Toplantıyı düzenleyen Körber Vakfı'nın yayınında bu konuşmalar aynen vardır. Tercümana sormuştum: "Yanlış mı duydum acaba? Sayın konuşmacı ben Türk değilim, Müslüman'ım mı dedi?" Bana Türkçe cevap verdi, "Yanlış falan yok, aynen böyle söyledim." Bu hangi dönemdir biliyor musunuz? Gazeteci, Sayın Profesör Necmettin Erbakan'a sorar: "Yani siz bir Türk İslam Cumhuriyeti mi düşünüyorsunuz? Ne zaman?" Cevap: "Valla, sorun zaman değil, biçim meselesidir; kanlı mı olacak, kansız mı olacak?" Yoksa olacak. Çaresi yok. Mesele kanlı mı olacak, kansız mı olacak? Yani 'karşı-devrim' artık bir iç savaşın eşiğine kadar gelmiştir. Çok şükür, sağ duyumuz, ortak aklımız bu görüşü biraz zorlukla da olsa, şimdilik politika dışında tutmayı başardı.

Tabii bu arada YÖK ve türban sorunu çıktı. . .

YÖK'e karşı çıktığım için 'vatan haini' olarak suçlanmakla iftihar ederim. Herkese kolayca vatan haini damgasını vuran kişilere her vesile ile sormuşumdur: "Beğenmediğiniz, karşı olduğunuz kişilere 'vatan haini' diyorsunuz, sizin vatanseverlik belgenizi görebilir miyiz? Hangi hakla insanlara vatan haini diyorsunuz? Çok ağır bir suçlamadır vatan hainliği." Çağımızda bir kişinin vatandaşlıktan atılması

için yeterlidir. Yönetici vatandaşlıktan çıkarır; ceza ve pasaport vermese bile nereye isterse gitsin der. Ülkemizde bir sürü insan vatan hainliği ile kınandı, hepsi de aramızda özgürce yaşamaya devam ediyor.

Bakalım başka neler kaldı geriye?. YÖK, yükseköğretim kuşkusuz bir reformdu; ama bugünkü başkanın da kabul ettiği gibi, sürekli ertelenerek büyüyen sorunlar bu anayasa ile çözümlenemiyor.

Günümüzün sorunu AB'ye katılmak. Bir Japon sanatçı şöyle görmüş olayı. (Resim 3) Anadolu'yu kılıç ve kalkanlarıyla fetheden akıncılar Avrupa kıtasında durdurulmuş, ama kılıç ve kalkanlarından yaptıkları dönerci takımlarıyla bugün kaleyi içerden fethediyorlar. Bir karede o dönerciler görünüyor. Tabii basitleştirilmiş, ama acaba çözüm nerededir? Avrupalılar bizi bu Boğazla ayırıyorlar. Boğaza kadar 'Avrupa', Boğazlardan ötesi 'Asya' diyorlar. Japon sanatçıya göre çözüm Boğaza köprüler yapmak değil. Bu doğal engeli, mazeret veya bahaneyi aşmak Türk kadının görevi olabilir. Türk kadını doğal engeli örebilir. Nasıl? Demokrasiye katılarak, ülkenin kaderine, geleceğine sahip çıkarak. Çünkü biz erkekler savaşçıyız, ama örgü, dikiş, onarım, dokuma kadınların işi. Kadınlarımızın bu davaya sahip çıkması lazım. Beni çok etkileyen bir yorum.

Buraya kadar afaki, genel şeyler konuştuk. Belki diyeceksiniz ki, sonuç itibariyle neler oldu?

Resim 3: Türkiye-AB ilişkileri, Japon sanatçının çizgisinden

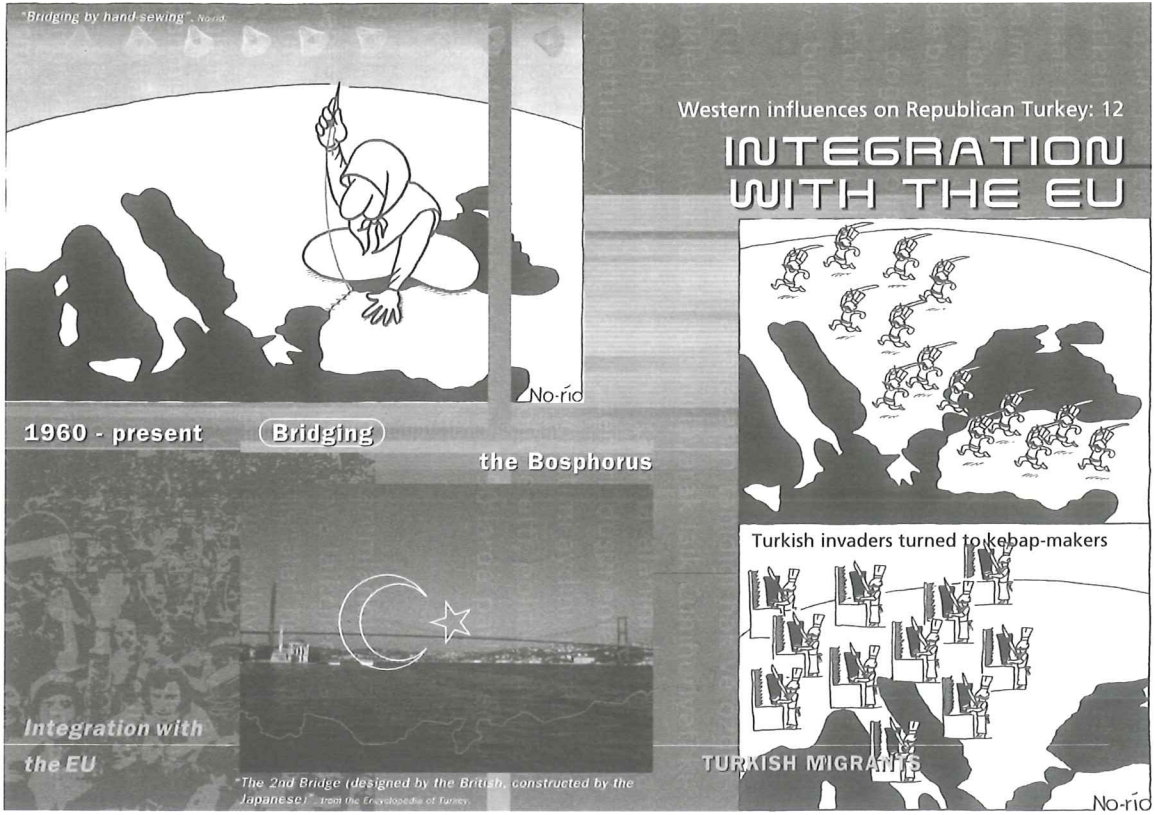

Özetini Tablo 6'da vermiştim. Burada rakamlar var. Nüfusumuz 13 milyondan, 60 milyona, yaşam süresi 34'ten 67'ye ikiye katlanmış. Okur yazarlık yüzde 80, kentin nüfusu yüzde 15'ten yüzde 62'ye çıkmış. Üniversiteler 1 iken 1993'te 57 olmuş. Diyeceksiniz ki, neden 2003'e gelmiyorum. Yine büyük bir yüz karası; 1995 ve 2000 yıllarında yaptığımız nüfus sayımları sonucunu alamadık. Ülke yönetimi hepimizi bir gün evimize hapsetti, fakat bizleri sayamadı. Saydıklarını da yayınlayamadı.

Tablo 6: Türkiye Cumhuriyeti'nde Çağdaşlaşma Göstergeleri (1923-93)

	1923	1945	1993
Nüfus (milyon)	13	19	60
Population (million)	13	19	60
Ömür beklentisi (yıl)	34	40	67
Life expectation (yrs)	34	40	67
Okur-yazarlık	%6	%15	%80
Literate population	%6	%15	%80
Kentli Nüfus	%15	%25	%62
Urban population	%15	%25	%62
Kıyı iller nüfusu	%10	%12	%55
Littoral population	%10	%12	%55
Üniversiteler	1	3	57
Universities	1	3	57
Öğrenciler	2 000	5 000	1 000 000
Students	2 000	5 000	1 000 000
Müslümanlar	%90	%98	%99
Muslims (nominal)	%90	%98	%99

Kaynak: DİE. (yuvarlatılmış sayılar). Source: SIS. (in rounded numbers)

Bir toplum, ulus kendini bilmeden nasıl sürdürebilir varlığını? İnsanlarımızın sayısını bilmiyoruz. İstanbul kenti 7 milyon mu, 16 milyon mu? Belediye sınırını nereden çektiğinize bağlı, ikisi de doğru olabilir. Böyle bir kent yönetilebilir mi? Öğrenciler 1923'te 2000'miş, bugün sadece öğretim üyeleri 50 bin, 60 bin, 70 bin... öğrenci sayıları l milyonun üzerinde... Çok büyük bir değişim.

Özetle şunu vurgulamak istiyorum. Bu ölçekte bir değişim tablosu Batı Avrupa'da 400 yılda yaşandı. Rönesans'tan alırsanız, Machiavelli'den alırsanız, 1950'ye kadar 400 yıl sürmüştür Batının modernleşme süreci. Biz bunu dört kuşakta yaptık. (1920 - 2000 arasında dört; bir kuşak 20 yıl hesabıyla.) Onun için yaptıklarımızı az görmeyelim. Kendimizi küçümsemeyelim. Büyük de görmeyelim, övünmekten kaçınıyorum; ama yaptığımız büyük bir devrim. Dünyada bu kadar büyük değişimi bu kadar kısa zamanda yaşayıp ayakta kalmış başka bir devrim var mı bilemiyorum. Rus devrimi yıkıldı; çok daha köklü girdiği halde. Franco'nun daha sistematik, ideolojik devrimi yıkıldı. Çin ancak ikinci bir devrimle ayakta durabiliyor vs. Bizim ikinci Cumhuriyete ihtiyacımız yok; yeni bir zihniyete, yeni bir bakış açısına ihtiyacımız var. Cumhuriyetimiz bütün yapısal-kurumsal değişimlere açıktır.

Hep böyle genel şeyler söyledim. Biraz da eğitim olarak, okullara bakalım.

Türkiye'deki nüfus köylü nüfusudur. Bakın, 1985'te köylü

Tablo 7: T.C.'de İlköğretim: Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Kaynak: Akyüz 1994. Güvenç 1998

İlköğretim

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	
Erkek	315	661	1017	1800	2893	3087	3634	X1000
Kız	174	294	600	1066	2120	2567	3236	X1000

Öğrenciler

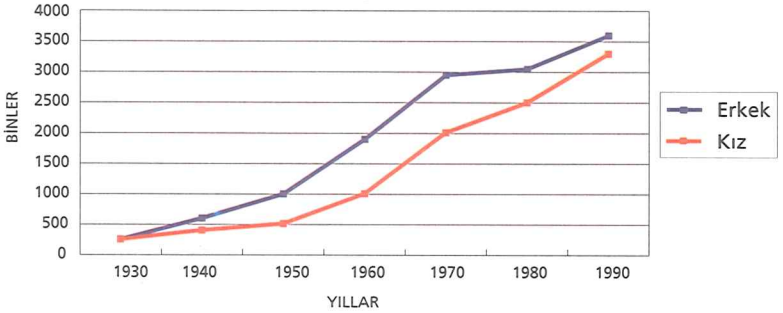

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	
Erkek	11.5	14.6	26.7	48.9	87.5	126.1	135.7	X1000
Kadın	4.8	6	9.2	14	45.3	85.5	98.4	X1000
Okul	6.6	10.6	17.43	24.4	3823	45.51	50.67	X1000

Öğretmenler ve Okullar

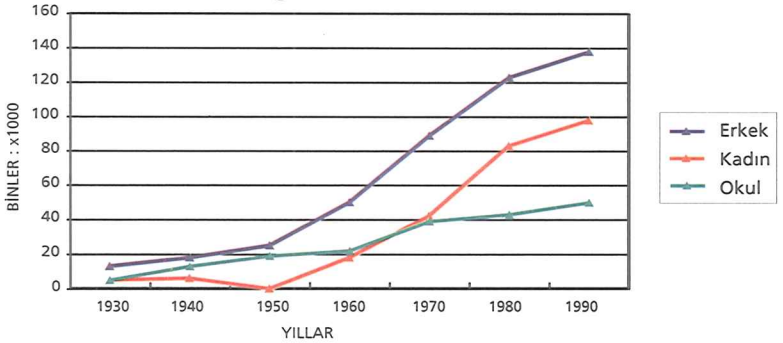

nüfusu ile kentli nüfusu eşitleniyor ve kırsal Türkiye artık kentsel Türkiye oluyor. Artık, köy politikasıyla Türkiye'yi yönetmek mümkün değildir. Belki ülkenin bugün artık 'kent enstitüleri'ne ihtiyacı var. 1945 nüfus tablosunu daha önce vermiştim, üzerinde durmayacağım.

İlköğretime baktığımızda (Tablo 7), erkek öğrencilerin biraz daha fazla olduğunu, fakat erkek öğrencilerle kız öğrenci arasındaki sayısal farkın kapandığını görüyoruz. Dünya bilim literatüründe okullardaki cinsiyet oranı güvenilir bir laiklik göstergesidir. Laik ülkelerde bu oran hemen hemen bire birdir, bire yakındır. En azından temel eğitimde; yani ortaokul, lise düzeyine kadar. Üniversite de durum değişiyor; ama kız ve erkek öğrenci sayısı birbirine ne kadar yakınsa ülkenin o kadar 'laik' olduğu, yani yurttaşlar arasında *gender* (cinsiyet) ayrımı gözetilmediği söylenebilir.

Öğretmenlerde durum biraz daha tersine. Sanki kadın öğretmenlerin sayısı artıyor, ama erkeklerle arasındaki fark paralel olarak devam ediyor. Öğretmenlik hâlâ bir erkek işidir. Eğer önlem almazsak bu farkın açıldığını görebiliriz. Herhalde çocuklarımızı başı bağlı öğretmenlerin çalıştığı okullara göndermek istemeyeceğiz.

Ortaöğretimdeki duruma bakarsak (Tablo 8), öğrenciler artıyor; fakat dikkat ederseniz 1993'te cinsiyet ayrımı büyüyor. Erkek öğrenciler daha hızlı artıyor, kız öğrenciler de artıyor; ama aradaki fark büyüyor, yani ortaöğretimde

Tablo 8. T.C.'de Ortaöğretim: Öğrenci, Öğretmen ve Okul Sayıları

Kaynak: Akyüz 1994. Güvenç 1998

Ortaöğretim Öğrencileri x 000

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Erkek	20	69	50	241	570	786	1498
Kız	7	26	19	77	214	394	905

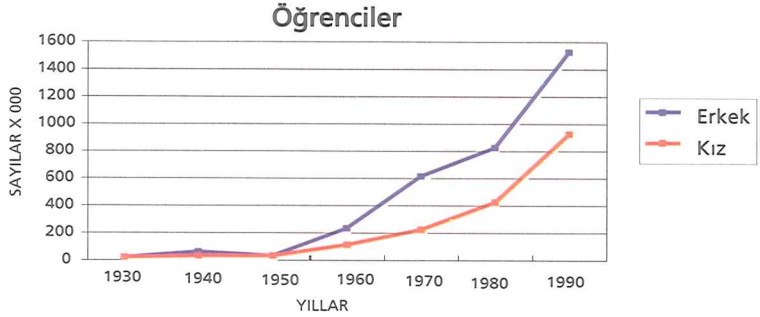

Öğretmen ve Okul Sayıları X 000

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Erkek	0.84	2.42	2.44	9.11	18.58	20.35	32.5
Kadın	0.22	1.45	2.09	4.16	9.87	10.58	18.6
Okullar	0.08	0.252	0.44	0.756	1.842	4.103	7.078

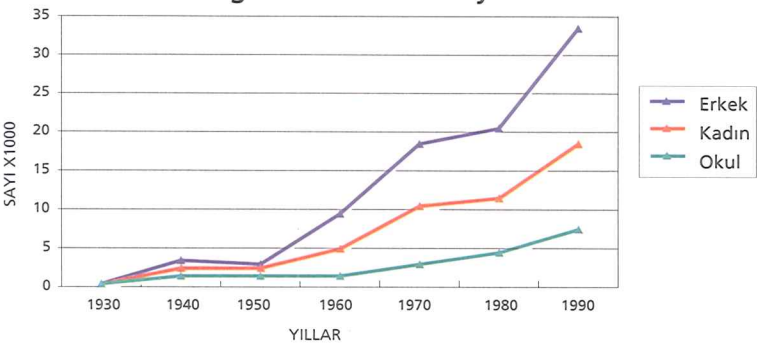

laiklik biraz sorunlu. İlerde, sekiz yıllık kesintisiz temel eğitimle tablo kuşkusuz düzelecek.

Öğretmen ve okul sayılarında durum tehlikeli. Kadın ve erkek öğretmenlerin sayıları artmakla beraber okul sayıları az arttığı için çocuklarımız daha kalabalık okullarda ve sınıflarda eğitim görüyorlar. Bu da eğitimin randımanını düşüren bir sorundur.

Yükseköğretim (Tablo 9) 1980'lere kadar büyük bir hızla artıyor. Yükseköğretim deyince yalnız üniversiteleri değil, ortaöğretim veya ikinci kademenin üzerindeki bütün eğitim kurumlarını alıyorum. 1980'lerden sonra artış devam ediyor ama hız biraz düşüyor; fakat burada kamuoyunun dikkatinden kaçan, medyanın hiç üzerinde durmadığı ciddi bir sorun var. Biz her yıl üniversite giriş sınavına katılan öğrenci sayılarını konuşuyoruz. Bunların ne kadarı girdi, ne kadarı dışarıda kaldı konuşuyoruz. Üniversiteden mezun olanları hiç konuşmuyoruz. Üniversiteden mezun olanların sayısı, üniversiteye giren öğrencilerin sayısıyla orantılı değil. Üniversitedeki öğretim üyelerinin sayısıyla orantılı. Öğretim kademesi arttıkça, mezun öğrenci sayısı artıyor.

Özetle; teokratik bir devletten Cumhuriyete geldik. Öyle geldik, böyle geldik, kolay gelmedik, ama sonunda geldik. Laik Cumhuriyet bir kültür devrimi oldu. 400 yıllık çağdaşlaşma Türkiye'de dört kuşakta yaşandı. Devrimin yapısal tepkileri, sonuçları kaçınılmazdı. Bu kadar hızlı değişip so-

Tablo 9: T.C'de Yükseköğretim: Öğrenci, Öğretim Üyesi ve Diploma

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Kurum	17	20	34	55	152	321	387

Veri Tabanı DİE

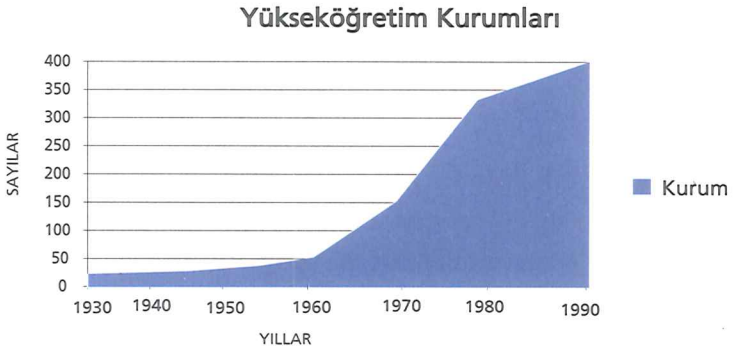

YILLAR	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Öğrenci	4186	12844	24815	65297	159231	237369	644835
Öğretmen	526	967	1950	4071	8931	20917	32025
Diploma	574	1678	3107	6025	22945	31841	78000

Veri Tabanı DİE

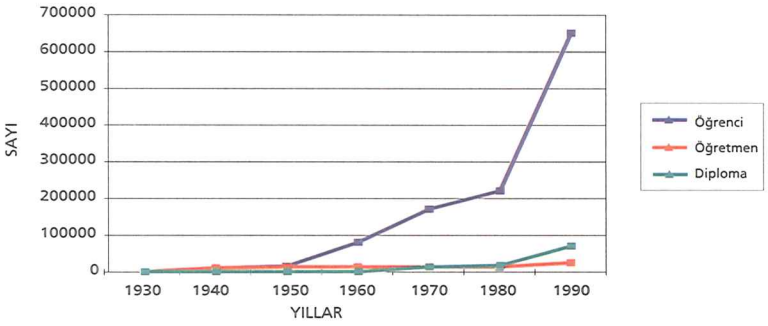

run yaşamamak mümkün değil, değişimin kendisi aslında en büyük sorundur.

Türkiye Cumhuriyeti toplumu değiştirdi; ama demokrasi hareketi de Türkiye Cumhuriyeti'ni değiştirdi. Yaygın eğitim (medya) bugün Türkiye'de okulların yerini aldı. Bugün çocuklarımız okula gidiyor, fakat 'multi-medyatik' bir eğitim görüyor.

2000'li yıllarda bildiğimiz dünyanın sonu belki geliyor, ama o dünyanın sonu, tarihin sonu değil. İnsanlar yaşadıkça, varoldukça tarihi yapacaktır ve tarih sürecektir. Uygarlık ortak bir akıl ve varlık bilinci üretebilir. Bunalımdan nasıl çıkalım? Şu tartışmayı bir yere bırakalım. ABD mi, yoksa AB mi? Ben diyorum ki çözüm A,B,C,'dir.
Son olarak bir şemam var (Şekil 4). Güncel ve politik so-

Tablo 10: Özet: T.C. Nereden Nereye? Bulgular ve Önermeler

- Teokratik devletten cumhuriyete geldik.
- Laik cumhuriyet bir 'kültür devrimi' oldu.
- 400 yıllık çağdaşlaşma 4 kuşakta yaşandı.
- Devrimin sonuçları, sorunları kaçınılmazdı.
- T.C. toplumu değiştirdi, demokrasi de T.C.'yi.
- Yaygın eğitim (medya) okulun yerini aldı.
- 'Bildiğimiz dünyanın sonu' belki geliyor ama...
- O dünyanın sonu 'tarihin sonu' olamaz.
- Uygarlık, ortak bir akıl, varlık bilinci üretebilir.
- Bunalımdan çıkış yolu: AB, ABD değil, ABC!

runlara girmemeye çalıştım ama bir son soru, bir son soluk gibi. Çağdaşlaşmanın acaba evrensel boyutları nelerdir? Yalnız Türkiye'de değil, dünyada? Üç büyük güç var. **Din, devlet** ve **bilim**. Keşke Sayın İnönü aramızda olsaydı, bilimin en üstte bulunmasından çok mutlu olurdu. Çünkü, her fırsatta, bilime yeterince yer vermediğimi hatırlatır. Tabii bilim, akıl (*logos*) ve aklın ürettiği bilgi; çünkü başka tür bilgiler de var. Bilim derken aklın, 'rasyonalite'nin yön-

Şekil 4: Çağdaşlaşmada Din-Devlet ve Bilim İlişkileri

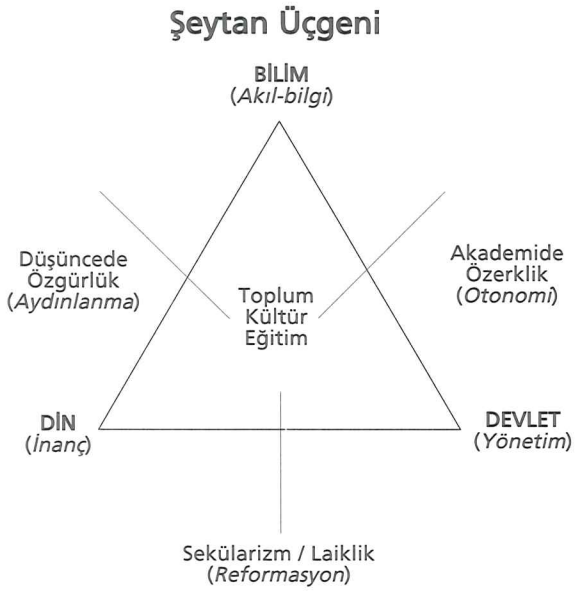

temle ürettiği, irdelenebilir, yanlışlanabilir bilgiyi düşünüyorum. Din inançların sığındığı, korunduğu kurum. Devlet ise yönetimin güçlü olduğu, hukukun, adaletin en yüce katı. Bu üç büyük güç arasında tarih boyunca hep çatışma olmuştur. İlk çatışma dinle bilim arasındadır. Ortaçağlardan günümüze gelirken, yeniçağlara girerken, düşüncede özgürlük, yani 'aydınlanma devrimi'. Bu çatışma ancak özgürlükle, yani düşünce özgürdür; yalnız düşünce değil, ifade de özgürdür ilkesiyle çözümlenmiştir ve dinle bilim arasına bir sınır çekilmiştir.

Sonra dinle devlet arasında bir çatışma vardır. Çünkü ilk eğitim faaliyetleri din kurumlarının yönetimindedir. Onların çatısı altında gelişmiştir. Din kurumları arka plana çekilip devlet ön plana çıktığında, eğitim düşüncesine hangisi hâkim olacaktı: din mi devlet mi? Çözüm sekülarizmde veya laiklikte bulundu. İslam dininde reform olmaz derler, ama kişisel kanaatim, Türkiye Cumhuriyeti"nin benimsediği, uyguladığı laiklik bütün İslam alemine örnek olabilir. Batının reformasyon devrimi kadar önemli bir devrimdir ve başarılı olmuştur. Sanmayalım ki bugün yaşadığımız sorunlar onun başarısını gölgeliyor. Hayır. Fransa'da laiklik devrimi 1696'da başlamıştır; kavgası, ölmeyen dalgaları halen devam gelmektedir. Laiklik, düşüncenin aydınlanması o kadar kolay bir süreç değil.

Biz dünyadaki cahillerden, bağnazlıktan, inanç sömürüsünden yakınıyoruz. Biliyor musunuz ki bunların hemen hemen aynısı, benzerleri bugün Orta Avrupa'da, Almanya'da yaşanıyor. Cadıları yakan çağdışı dünya görüşü ha-

len canlıdır, birçok ülkede yaşamaktadır.

Son aşamada, **bilim** ve **devlet** arasında bir çatışma vardır. Devlet siyasi güçtür, ama bilim de aklın gücüdür. Çünkü, siyasetin çözemediği pek çok sorun bilimle çözülmektedir.

Bilim mi devlete egemen olsun, yoksa devlet mi bilime? Çözüm, **akademik özerklik**te bulunmuştur. Akademik özerklik, devlet içinde devlet olmak, devlet kurmak değildir. Mutlak bir muhtariyet de yoktur. Profesör Hirsch *Türk Üniversiteleri Tarihi* adlı kitabında özerkliği şöyle özetliyor: Devlet üniversitesini destekler ama işine, faaliyetlerine karışmaz. Hani bizler parayı veren düdüğü çalar diyoruz ya; hayır, parayı verecek ama düdüğü de verecek. Yalnız düdüğü akıllı, usturuplu çal diyeceksin. Sınırlarını, amacını çok da aşma. Özerkliği böyle anlarsak, galiba çözüme yaklaşmış belki bulmuş olacağız..

Biz acelemizden, her sorunu kanunla, yasayla çözmeye çalışıyoruz. Bir anektodla şöyle bitiriyorum. 1984-1985'te Sayın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'nin askeri danışmanı Sayın Bedrettin Demirel, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılan bir üniversite seminerinde, konuk Amerikalı üniversite rektörü hanımefendiye sordu:

– Amerika'da üniversite özerk mi?
– Tabii efendim, üniversitelerimiz özerktir.
– Onun kanununu bize gönderir misiniz?
– Ne kanunu?

- Özerklik kanunu, efendim.
- Amerika'da üniversite özerktir, ama özerklik kanunu yoktur.
- Peki kanun olmadan özerklik nasıl mümkün oluyor?

Şöyle oluyor dedi konuk rektör:

- ***Kamunun, halkın kafasındaki üniversite öyle bir değer, öyle bir kurumdur ki, güzel işler de yapar, hatalı işler de. Günaha da girer, sevaba da. Fakat birisi ona dokunmaya kalkarsa, bütün toplum ayağa kalkar. Özerkliğin güvencesi buradadır. Toplum üniversitesini eleştirir, fakat ona dokunulmasına izin vermez.***

İşte bu noktaya gelebilsek, YÖK sorununu 20 yıl önce çözmüş olurduk; ama biz çözümü toplum bilincinde değil, buyurgan bir YÖK yasasında ve anayasada aradık. Dönüp dolaşıyoruz, dolaşmaya devam ediyoruz; umarım ki, daha fazla dolaşmayız, çünkü zaman sandığımız kadar da sonsuz ve sınırsız değil.

SORULAR

BİR DİNLEYİCİ – Önce bu mükemmel konuşma için çok teşekkür ediyorum. Çok güzeldi, ben kendi adıma çok yararlandım. Son derece önemli unsurlar, mesajlar vardı. Bunlardan bir tanesi sanıyorum toplumun değişmesi yönünde, toplumda düşüncenin değişmesi, ortak aklın bulunması yönündeki mesajınız.

Burada söylediğiniz bir cümle var, bana göre çok önemli. Okulcu anlayışın değişmesi gerekiyor. Bu da eğitimle okul özdeşliğinin toplumda bir şekilde değişmesi gerekiyor. Yükseköğretimdeki sorunları çözmek için örneğin. Ortaöğretimle birlikte hatta diğer öğretim kurumlarıyla birlikte ele alınması gerekiyor.

Toplumdaki bu okulcu anlayışı şöyle özetleyebiliriz diye düşünüyorum. Toplum eğitimi okula gitmek şeklinde anlıyor. Dolayısıysa olabildiğince bireyleri, önce orta dereceli okullar, sonra üniversite mezunu yapmaya çalışıyor. Oysa ki, bu sorunların çözümünde şöyle bir anlayış yerleşebilse: Temel eğitim var, bir de onun üzerine koyduğumuz üretken duruma gelmek için bir eğitim var. Temel eğitim toplumda bireylerin diğerlerini rahatsız etmeden çağdaş olanaklardan yararlanarak en iyi şekilde yaşamasını öğrenmesi diye düşünüyorum. Yaşayabilmek için de üretken bir duruma gelmek gerekiyor; yani ekmeğini kazanması

gerekiyor. Bunun için de bir üst eğitime gerek duyuluyor. Toplum henüz benimsemiş değil bu düşünceyi. Acaba bu 'okul özdeştir=eğitim' kavramı toplumda nasıl değişebilir, bunun için neler yapmalı? O konudaki görüşlerinizi rica edeyim.

PROF. DR. BOZKURT GÜVENÇ – Çok güncel bir soruna değindiniz. Aslında belki cevabı kendi içinde. Ben okulcu dedim, ama dünya buna *skolastik* diyor; çünkü eğitim öyle başlamış; o zamana kadar eğitim yok muydu; vardı, ama sanki eğitim geleneğinde örgün eğitim öne çıkmıştı; okula giden kişi, okur yazar kişi, diplomalı kişi, (diplomatlık da oradan geliyor), yani eğitim görmüş kabul ediliyor. Peki öbür insanlar eğitimsiz mi? Hayır, onlar geleneksel eğitimle yetişiyor ve yaşıyor. Yöneten yönetilen ikilemi!

Nasıl değişir? Biz eğitime önem veriyoruz, ama aslında okulun verdiği diplomaya önem veriyoruz. Çünkü diploma iş buluyor, **diploma bizde ruhsattır**. Mesela ben dışarıdan getirdiğim mimarlık diplomasını Milli Eğitim Bakanlığı'na verdim, bana meslek ruhsatı verdiler, beş yıllık mimarlık eğitimi görmüştür, mimarlık yapabilir. Yapar mı, yapmaz mı pek kesin değil, ama diplomama göre yapabilirim. Halbuki Amerika'da bu diplomayı vermezler. On yıl bir yerde çalışacaksınız, ondan sonra eyalet (*state board*) sınavına gireceksiniz derler. Bir hafta. Sizi deneyecekler; çalışmıştır, pencereyi, kapıyı bilir, sirkülasyonu, oryantasyonu bilir, havalandırmayı bilir. Sonra, siz şimdi büro açabilirsiniz diyecekler.

Hekimlik de böyledir, mimarlık da böyledir, mühendislik de böyledir. Diplomayla, ruhsat ayrılmıştır. Bizde diploma ruhsattır. Peki ne yaptınız? Yaptığım şeyi söylememiştim, ama tekrarlayayım. YÖK'e bunu önerdim. Dedim ki, bu hukuk meselesini, bu diploma meselesini, muadildir, değildir meselesini halletmek için, diploma ile ruhsatı ayıralım. YÖK Genel Kurulu karşı çıktı. Biliyor musunuz, Almanya'da baca temizleme ruhsata tabidir. Herkes eline fırçayı alıp bacayı temizleyemez. Bizim fakültelerimiz ruhsat (*licence*) verir.

Tabii Alman endüstrisi standartlarına (*Deutsche Industrie Normen*) varmamız kolay değil, ama bir yerden başlamalıyız. Nereden başlamalıyız? Buna en çok kim karşı çıktı bilebilir misiniz? Hukukçu arkadaşlarımız!

Nasıl olabilir? Mimarlık eğitimim süresinde Teknik Üniversite'de Alman hocalarımız vardı. Söyledikleri anektod gibi, ama meselenin can alıcı noktasıdır: "Mimarın karşısına acil sorunlar çıkar. Yağmur yağdı, ben de yatıyorum, yağmur burnuma burnuma geliyor, ne yapayım? Mimar diyebilir ki, yastığınızı biraz bu tarafa çekin belki kurtulursunuz. Bir de mesela su borusu patladı, ne yapalım? Birkaç gün uğraşırsınız, ertesi gün çözülür. Ama benim evim hiç güneş almıyor. Çözümü yoktur. O problemi rafa kaldırırsınız, zamanla şikâyet edenler alışırlar, şikâyet etmez hale gelirler.

Biz sorunlarımızı çözmediğimiz için bazı sorunlarımız artık sorun olmaktan çıkıyor. Üniversiteyi bitiriyorsunuz, ama

işsizlerimizin %30'u üniversiteli; demek ki, üniversite diploması iş garantisi değil. Şimdi toplum başka türlü düşünmeye başlayacak; acaba çocuğum hangi eğitimden geçerse hayatını kazanabilir? Bu noktaya toplum kendisi varıyor. Eğitimciler bunu göremediler, görmemekte direniyorlar, ama bu yakında gelecektir, fiilen gelecektir, işsizler ama üniversiteli olmadan çok daha iyi kazanacaklar.

Bugünlerde bir tartışma vardı: TÜBİTAK ve çalışanların bir milyarlık gelirini kesmişler. Onlar da diyorlar ki, burada hizmet eden kişiler günde 40-50 milyon alıyor; bir ayda 1,5 milyar alıyorlar; siz hocalara verilen bir milyarı fazla görüyorsunuz. Eğer sonunda para ekonomisi her şeye hâkim olacaksa, çözüm kendiliğinden gelecektir. Biraz daha zamana ihtiyacımız var. Umalım ki o zamana kadar, hani hep korkarız ya sosyal patlamalardan, ben Türkiye'de 70 yıl yaşadım, hiçbir olayın patlamasını duymadım, yani sorunlar patlamasız çözülüyor. Bu sorun da çözülecektir, biz gürültüsünü duymayacağız. Biraz zamana ihtiyacımız var, biraz daha sayıların inandırıcı düzeye gelmesi ve de partilerin bundan ders alması gerekir.

Türk toplumu son seçimlerde belki gönlümüzün çektiği yönde oy vermedi; ama iktidardaki partilere çok güzel bir ders verdi. Siz ülkeyi yönetmeye ehil değilsiniz dedi Parlamentoya sokmayarak. Bu önemli bir dersti. Umarım ki, bundan sonraki ara seçimlerde, genel seçimlerde siyasiler öbür tarafı eleştirmek yerine bu mesajı alıp gereğini yapacaklardır. Bir ümit, ama can çıkmadıkça ümit var.

PROF. ORHAN ÖZTÜRK – Çok teşekkür ederiz bu güzel konuşmanız için. "Her devrim bir karşı devrim getirir," dediniz; yani şimdi karşı devrim iktidar oldu, ona karşı nasıl bir devrim olacak?

B. GÜVENÇ – Şöyle söyleyeyim. Bu devrimle karşı devrim süreci yalnız Türkiye'de değil, bütün çağdaş ülkelerde yaşanan bir olgu. Biliyorsunuz, Rusya'da devrim yapıldıktan sonra Stalin ile Troçki arasında bir görüş ayrılığı belirdi. Devrimi topluma mal etmek isteyen ve korumak isteyen güçler devrimi korumaya kalktılar, Troçki de dedi ki, "Devrimi korumaya kalkarsanız, devrim ölür." **Devrimin sürekli olması gerekir** ve kurtulmak için Rusya'dan kaçtı, Türkiye'ye geldi, Meksika'da bulup öldürdüler. Karşı devrimci olduğu için. Devrimin yaşaması için devrimin kendi içinde karşıtını da yaratması gerekir. Demokraside iktidar ve muhalefet bu ikileme dayanıyor. Eğer devrimi yapan güç karşı devrime izin vermiyorsa, kendi kendisini yıkar. Çünkü gelişmek için bir motivasyonu kalmaz, yönü kalmaz. Onun için karşı devrim bir anlamda da sağlıklı görülebilir. Mesele bunun bir iç savaşa varmadan dengede tutulması, yani 'homeostatik' bir dengeye varılması; değişim olacak, ama büyük bunalımlara düşmeden.

Bu anlamda benim gönlümden geçen bir özlem var. Atatürk'ümüzün umudu Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine eriştirmekti. Eğer biz bu devrim ve karşı-devrim çelişkisini ve çatışmasını bir iç savaşa indirgemeden sürdürebilirsek, dünya çağdaşlık tarihine çok önemli bir sayfa açmış olu-

ruz. Bunu halen yapıyoruz. Gerçi doğuda bir iç savaş provası yaşadık, ama o başka bir sorundur. Türkiye'de Cumhuriyetçi ve Cumhuriyete karşı olan güçler bugüne kadar bu dengeyi sürdürdüler, bazı yol kazaları ile.

Bugün karşı devrimci gözüken grup tam karşı devrimci değil. Erbakan grubu gitti, bu bir karmaşık, karışık bir grup. Bunun içinde Cumhuriyetçiler de var, Cumhuriyete karşı olanlarda var. Milli görüşçüler de var. Konuşmamda ona şöyle bir değinip geçtim. Dedim ki, Demokrat Parti'yi tehdit eden tehlike burada da var. Eğer bugünkü başbakan ve de çevresi kendi partisini kuran milli görüşe teslim olursa, Türkiye'de devrimle karşı devrim bir iç savaşın eşiğine gelir. Ona hazırdır. Nitekim, 'cihet-i askeriye' ile 'cihet-i mülkiye' arasındaki tatlı sert tartışmaların gerisindeki kaygı budur. Böyle bir tehlike de vardır. Bunu atlatabilirsek sanıyorum ki, demokrasimiz güvenli, sağlıklı ve de çok kendine benzeyen bir barışçı yola girecektir.

Ben bugünkü hareketi bir karşı devrim olarak görmüyorum. Belki şöyle görülebilir: devrimle karşı devrim arasında açık bir çatışmayı önleyen bir ara çözüm gibi görüyorum. Öyle özetlemiş olayım.

PROF. DR. SÜLEYMAN ÇETİN ÖZOĞLU – Teşekkür etmek istiyorum. Böyle bir konuşmaya. Galiba eğitimdi esas konumuz. Ben de onunla ilgili bir iki soru sormak istiyorum. Bildiğim kadarıyla eğitimin hiçbir zaman devrim yaptığını söylemiyorlar. Devrimi başkaları yapıyor, başka güçler ya-

pıyor. Bilim de pek devrim yapmıyor anlattığınız çerçevede. Dolayısıyla, devrim-karşı devrim konularında eğitimin rolü biraz farklı anladığım kadarıyla. Acaba Cumhuriyet dönemindeki eğitim diye bugüne kadar getirdiğimiz bu etkinliklerde eğitim diyemeyeceğimiz yıllar, dönemler olmadı mı? 1923'ten bugüne kadar eğitim diye nitelediğimiz aynı kefede değerlendirilebilir mi? Bir kısmına eğitim demek için acaba yeterli deliller, yeterli kanıtlar var mı?

İkincisi, bu soru bir yerde günümüzün sorusu diye de değerlendirilebilir. Bir yerde tabiî ülkenin sorunlarını, toplumun sorunlarını eğitimin çözmesi gibi bir beklenti olduğundan her zaman söz edilir. Siz de cümlelerin arasında ona değindiniz. Eğitim sorunlarını kim çözecek sorusuna kimse değinmedi. Siz yalnız bir ara eğitimcilerden söz ettiniz. Ben merak ettim. Kimdir bu eğitimciler? Öğreticiler mi, yoksa kimlerdir? Teşekkür ederim.

BOZKURT GÜVENÇ - Genellikle hafızayı zorlamamak için ikinci sorudan başlanır. Eğitimciler kim? Eğitimciler çok kaba bir tanım, ben tanım vermekten kaçınırım. Çünkü tanım vermek zor (Efradını cami, agyarını mani) tanımlamak çok zor bir iş. Eğer bir cümleyle eğitimciyi tanımlayabilseydik, bu kadar kitaba, araştırmaya, bu araştırma kurumlarına hiç gerek kalmazdı. Eğitimciyi, varlık bilincine sahip olan ve insanın eğitimle, yani yaşayarak yaratıldığına inanan kişiler olarak anlıyorum. Mutlaka öğreticiler, öğretmenler değil. Öğretmenler arasında da eğitimciler vardır; ama her öğretmen eğitimci olmayabilir. Sadece öğreten

olabilir. Eğitim biraz daha öğretimin üzerinde bir süreç. Batı dünyası, çok iyi biliyorsunuz, bu öğretmen, öğretim, eğitim farkını kaldırdı. Hepsine eğitim diyor. Daha alt düzeyde. Eğitimin içerisinde öğretim de vardır, yani talimle öğrenilen şeyler de vardır, ama amaç herhalde eğitimdir. Eğitimci de olayı böyle gören, yani insanın eğitimle yaratıldığını gören, buna inanan ve bu yönde çalışan, gayret gösteren kişidir.

Biraz tabii hayal kırıklığına uğradım şu birinci sorunuza. Galiba eğitimden söz ediyoruz diye başladınız; oysa konuşmam sanırım baştan sona eğitim üzerineydi. Konuşmamın başında eğitim anlayışını da bir şemayla vermeye çalıştım. Dedim ki, insan her yaptığından bir şeyler öğreniyor, ama her öğrendiğini yapmıyor.

Bir anekdotla sorunuza cevap vereceğim. Columbia Üniversitesi'nde çok ünlü bir problem geliştirmeci hocamız vardı. Florence Stratameyer. 25-30 kişilik bir eğitim seminerindeyim; seminere katılan rektörler, dekanlar, bir iki tane bölüm başkanı var. Galiba en çaylak eğitimci bendim. 35 yaşlarında bir amatör. Yuvarlak bir amfideyiz, hoca emekli olacak, veda seminerini yapıyor. Sordu: "İnsanlar ne yapar da öğrenir?" Herkes birbirine baktı, hiç ses seda yok. "Canım," dedi "o kadar da ciddiye almayın, size günlük yaptığınız işi soruyorum." Birisi dedi ki, "Okumak." Hemen yazdı: okumak, yazmak, tartışmak, deney yapmak, yayın yapmak, vs. çıka çıka on tane fiil çıktı. Bu bizim üniversitelerimizde, eğitim kurumlarımızda yaptığı-

mız işler. Hoca döndü, "Bunların hepsi kabul," dedi. "Eğitim kurumlarında bunları yapıyorsunuz. Şimdi yani bunları yaptığımız zaman eğitim yapmış oluyoruz."

"Şimdi, başka bir soru soruyorum," dedi. "İnsan ne yapar da öğrenmez?" Yine sınıfta bir sükut oldu. Birisi, herhalde espri yapmış olmak için, "Ölmek," dedi. "Canım ölmek, öğrenmenin sonudur," dedi. "Ben öğrenmeyi soruyorum." Birisi dedi ki, "Hata yapmak." Ah, ne güzel bir öğreticidir. "Damdan düşmek," dedi birisi. Bir daha saçaklarda,, yürümemeyi öğrenirsiniz. Birisi, "Uyumak," dedi, dinlenmeyi öğrenirsiniz. Ya hastalanmak? Sağlığın değerini öğrenirsiniz. Her öneriye hoca mantıklı cevaplar veriyor. Arkasından, "Hiç nefesinizi tüketmeyin, ben hayatım boyunca insan oğlunun yaptığı ama öğrenmediği işleri, eylemleri düşündüm. Bir tane bile bulamadım, ama siz bulup bana önerirseniz, kitabıma geçiririm."

Ben eğitimi bu anlamda anladığımı baştan belirttim. Okullardan söz etmedim. Gün boyu, gazete boyu, medya boyu, televizyon boyu, okullardan söz ediyoruz. Ben okullar üzerinde bir eğitim kavramını dile getirmeye çalışmıştım. Onun için belki şöyle söyleyeyim, sizin beklediğiniz anlamda belki eğitime yer vermedim ama, sonunda istatistiklerle biraz olsun telafi etmeye çalıştım. Evet, eğitimi yaparak, yaşayarak öğrendiğimiz her şey anlamında alıyorum. Okulda bunları öğretip, markette başka şeyler yapıyorsanız, o zaman eğitim, okuldaki eğitim tehdit altındadır ve sonunda da şöyle bağladım: Bugün okullarımız var,

ama okullar eğitimi yapmıyor. Eğitimi medya yapıyor, neyle yapıyor? O 'postmodern', o 'popart' programlar var, 'post postlarla, süper starlarla' yaşıyoruz. Bunu bir yanılgı olarak görüyorum. Acaba okullarımızı bu etkiden kurtarmak mümkün müdür? Pek kolay değil, öyleyse okullarımız ne yapabilir? Okuma, yazma ve saymayı öğreten okullarımız. Belki o medyayı, o teknolojiyi kullanarak kendisini yenileyebilir, ama biz okullarda halen program konuşmuyoruz. Okullarda öğretmen istihdamını konuşuyoruz. Sanımca yanlış yöndeyiz. Belki bir öğretmenle binlere ulaşabiliriz, ama hâlâ çağdaş bir **eğitim televizyonumuz** yok. Televizyonlarımız eğitim yapmıyor mu? Kuşkusuz yapıyor, ama nasıl bir eğitim? Onun üzerinde düşünmüyoruz. Ben her tanışabildiğim, ulaşabildiğim milli eğitim bakanına diyorum ki, hep örgün eğitim sorunlarını konuşuyoruz; yaygın, halk, toplum eğitimi sorunlarını ne zaman konuşacağız? "Hoca," derler, "ben okulların altından kalkamıyorum, sen bana bir de toplumun yaygın eğitimini soruyorsun. Onu Allah'a havale etmekten başka önerim yok." O zaman toplum kendi kendisini bilinçsizce eğitiyor. Neye ihtiyaç var? Birtakım eğitimcilerin görüşlerini yalnız böyle kapalı mekânlarda değil, televizyonda, basında ortaya çıkarak tartışmamız gerek. Bugünkü gazetelerdeydi galiba; Sayın Profesör Türkan Saylan'ı tebrik etmişler. "Hocam davalarımızı ne kadar güzel savunuyorsunuz, kutlarız." "Ben yapıyorum ama," demiş Saylan, "biraz da sizleri özendirmek istiyorum." Biraz öğretmenlikten uzaklaşıyor gibi gözüküyorum, ama öğretmenliği de şöyle anlıyorum: Öğretmenlik, öğretmekten ziyade toplumu özendirmek-

tir. Eğer öğretmen çevresini, öğrencisini, meslektaşını özendirebiliyor ise, iyi bir öğretmen, eğitimci sayılabilir. Yoksa öğrettiğimiz her şeyin gerekli ve yararlı olduğunu söyleyemeyiz. Bilirsiniz Profesör İllich aynı gerekçeyle okulların kapatılmasını (*Deschooling Society*) bile önermişti.

BİR DİNLEYİCİ – Ben üniversite öğrencisiyim. Eğitimde kurumsallaşmadan bahsettiniz, eğitim programlarından. Bu aşamada sivil toplum kuruluşlarının ve bu yönde çalışan üniversite öğrenci topluluklarının ne kadar rolü olabilir? Hem kurumsallaşmada, program belirlenmesinde, hem de eğitimin okul boyutunu aşmasında. Sizce etkin midir, yoksa geçiçi çözümler mi?

B. GÜVENÇ – Güzel bir soru sordunuz. Sivil toplum kuruluşlarının doğru anlamda eğitim kurumları olduğunu düşünüyorum. Sizin her faaliyetiniz eğitime katkıdır. Mesele şurada düğümleniyor. O sivil toplum kuruluşlarının yaptığı işle bizim örgün eğitim kurumlarında yaptığımız görev ne kadar bağdaşıktır? Birisi bunu yapmaya çalışıyor, birisi başkasını yapmaya çalışıyor. Birisi diyor ki, vatanseverlik budur; öbürü diyor ki, hayır o vatanseverlik değil, vatan hainliğidir. Siz kimden yetki aldınız? Gibi çelişik tavırlar...

Biliyorsunuz sivil toplum kuruluşları son kırk, elli yılda arka sıralardan ön plana geçtiler. Bugün bir uluslararası toplantı davetiyesi aldığınızda, davetiyenin başında onu destekleyen sivil toplum kuruluşlarının listesi yer alıyor. Onlar

eğitim yapıyorlar. Eğitimi bu geniş anlamda alırsak, belki bir yere varabiliriz. Okul olarak sınırladığımız sürece bir yere varabileceğimizi sanmıyorum. Eğitim bugün okulların sınırlarını aştı, üniversitenin sınırlarını da aştı; ama son yıllardaki üniversite tartışmasına bakın. Dünyada artık araştırma üniversitesi, sıradan üniversite diye bir ayrım kalmadı. Öyle bir üniversite tasavvur edebiliyor musunuz? Ben sıradan eğitim yapıyorum desin. Onun adı üniversite olur mu? Yalnız araştırma yaparsanız üniversite olursunuz, yapmazsanız olmazsınız. Böyle ayrım olmaz. Eğer bir üniversite de, bir eğitim kurumunda araştırma yapılmıyorsa, bilgi üretilmiyor demektir. O zaman onun adı medrese olur.

Aristo böyle demişti; ama biliyorsunuz Francis Bacon çıktı, "Aristo yanılıyor, akıl başka türlü çalışıyor," dedi ve bunu 300 yıl önce söyledi. Eğer biz hâlâ bunu gündeme getiremiyorsak, o zaman eğitimimiz kurumsallaşmaz, biz kendimizi oyalarız. Çetin Bey mi olsun, Metin Bey mi olsun, kim olursa olsun ama olgunun özüne girelim, programa gelelim, amaca yönelelim. Özetle şöyle söyleyeyim: Hayatta olup bitenleri okula sokamazsak, o zaman okulu topluma açmak zorundayız. Ne yapacağız? Öğrencinize, ben size bir şeyler vermeye çalışıyorum, ama bunların yeterli olmadığını biliyorum. Haydi bakalım topluma katılın, örgütlere girin, sivil toplum örgütlerine katılın, mesleki derneklere katılın, böyle olacak bu iş ve de bakın; eğer bunu insan ülküsüne bağlayacak olursak... Hani bugünlerde televizyondan çok şikâyetçiyim; kiminle röportaj yapılsa, "Ben toplu-

mu çok seviyorum, ben insanları gerçekten çok seviyorum," diye başlıyor söze. Öyle soyut bir sevgi yok. Neden ben insanları sevmek zorunda olayım? Hiç sevmediğim insanlar da var, sevdiklerim de var, ama kimi seviyorum? İşin başında herkesi sevmiyorum. Kimleri seviyorum biliyor musunuz? Bu topluma bir şey verenleri seviyorum ve sevginin temelinde almak değil, vermek var. Hani, "Bu devlet bize ne verdi ki bizden ne bekliyor?" Peki, sen bu devlete neler verdin, sen ailene ne verdin? Seni bu dünyaya getiren, iyi kötü sana bu konuşma yeteneğini kazandıran, seni dünyaya getiren şu duruma getiren kişilere ne verdin? Sevgi bir şey verdiğimiz zaman başlar; çünkü verdiklerinizi korumaya, yaşatmaya çalışırsınız. En çok çocuklarımızı seviyoruz, çünkü bir şeyler veriyoruz, anneler biraz daha fazla, çünkü daha çok candan veriyorlar, erkekler hazıra konuyor. Topluma da böyle bakmamız lazım; ne veriyoruz bu topluma? Hani Yakup Kadri Bey, *Yaban*'da, Celal Beye söyletir, Celal şikâyet eder de bu ne gerilik, bu ne sefalet, bu ne rezalet diye, sonra bir nefis muhasebesi yapar, der ki, "Sen aydın olarak bu topluma ne verdin ki ne bekliyordun? Bu toprağa neler ektin ki, nasıl bir hasat bekliyorsun? Bu roman yazılalı 60 sene oldu, ama biz hâlâ *Yaban*'ı, 'Yaban' olarak konuşuyoruz. Hâlâ toplumun sorunlarına biraz yabancı kalıyoruz; şöyle demek istiyorum. Okulu topluma açmak zorundayız, okulu topluma açtığımız gibi okuldaki varlıkları; öğrencileri, öğretmenleri, program anlayışını da topluma açmak zorundayız. Yani bu canlı köprüyü kurmak zorundayız, aksi takdirde bu ideal-gerçek çatışmasından kurtulamayız, bu böyle devam eder gider.

PROF. NİNGUR NOYANALPAN – Bir sorum var, bir de iletim var. Sorum şu olacak. John Dewey'nin 1924'te hazırlamış olduğu raporun birinci maddesinin birinci alt maddesi, Türk Ulusuna siyaseti algılama, değerlendirme erki kazandırılmalıdır şeklinde bir cümle. Her şeyden önce bu süreçte neredeyiz ve buna olumlu olumsuz katkılar neler? Sizin değerlendirmenize göre?

İletime gelince: Konuşmanız arasında YÖK hakkında duruşunuzu ve tutumunuzu söylediniz. Saygıdan o anda alkışlayamadım ama izin verirseniz şimdi sözlü olarak alkışlıyorum. Teşekkür ederim.

B. GÜVENÇ – Ben teşekkür ederim. Efendim, ben tabii, zamanın artan baskısı altında yeni bir insanın yaratılması sürecini Hasan Âli Bey ile başlattım, ama işin başında Türkiye Cumhuriyeti'nde bu özlem vardı. 1920'lerin dünya çapında eğitimcisi John Dewey'dir. Teori, pratik ayırımını bir yana bırakıp, insan nasıl öğreniyorsa o imkânlarla, o yolla öğretilmeli diyen Dewey. Atatürk de bu şöhreti duymuş, davet ediyor, yazın geliyor -bilmeyen gençlere özetleyeyim- Orta Anadolu'da bir tur yapıyor bir iki ay, toz toprak içerisinde arabayla Ankara'ya dönüyor, bir süre Ankara'da kalıp raporunu yazıyor. *Türk Maarifi Hakkında Rapor.* Arkadaşımın söylediği ulusun yaratılması amacı var; fakat bunun yanında da iki somut önerisi var. Atatürk soruyor; "Muhterem hoca ne yapalım, işe nereden başlayalım?" Diyor ki, "Durumu gördüm, tutar yeri yok, onun için, bir pratik çözüm, 'her iş yerinde bir okul, her okulda bir atöl-

ye açın.'" Birincisi bu. İkincisi, "Osmanlının başlattığı maarif encümenini devam ettirin; karar yetkisi milli eğitim bakanına kalmasın; fakat bu milli eğitim kurulu, talim terbiye kurulu bakanın altında değil, üzerinde olsun. Yani bakan değiştiği zaman politika değişmesin, bakan uygulanan politikayı devam ettirsin." İki pratik öneri.

Şimdi bu her işyerinde okul, her okulda bir işyeri fikri köy enstitülerinin de temel felsefesidir; yani öyle bir öğretmen yetiştirelim ki, **hem yapsın hem öğretsin, yaparak öğrensin ve öğrendiğini de yapsın, topluma göstersin.** Tabiî köy enstitüleri yalnız John Dewey ile kalmamıştır, Tonguç'un büyük katkısı var, Danimarka'daki *Volk-Schule'den* etkilenmiştir. Danimarkalılar da buna benzer bir okul yapmıştır modernleşmede iftihar edilecek bir şey, biz köy enstitüsünden vazgeçtik, ama biliyor musunuz Japonlar İkinci Savaş sonrasında bizim köy odalarını ve de halk evlerini Japonya'da uyguladılar, uyarladılar; bölgesel kültür merkezleri açarak uyguladılar. Tabii Türkler'den aldık demediler, ama uyguladılar..

Şimdi nasıl olabilir bu bilinci kazanmak? Efendim, orada yani biraz belki klişe gibi gelecek, ama işin özüne dokunmaya çalışacağım. Biz eğitimde, öğretimde, akademide hâlâ nakilci (aktarmacı) durumdayız, Dewey böyle söyledi. Von Humbold Üniversitesi şöyleydi gibi. .Efendim, Güney Kaliforniya'daki San Diego Üniversitesi'nin rektörüyle görüşmemde bana şunu söyledi. Biz hâlâ kişiler ne dedi düzeyinde tartışıyoruz, yani naklediyoruz. Eğitimde belki bir

miktar nakil olacak; ama sadece nakleden üniversite medrese olur. Hocam böyle söylemişti ruhsatım da var. Belki eğitime naklederek değil de soru sorarak başlayabilirsek; neden? Neden sorusuyla başlamıyoruz ve neden sorusu karşısında öğretmenlerimiz biraz rahatsız oluyorlar. Halbuki bu neden yaklaşımı, sorunların gündeme getirilmesi o kadar yaygınlaşmalı ki, öğretmen soru sorulduğu zaman mutlu olmalı. Eğer eğitime sorunlarla başlarsak, öğrenci çözümü düşünmeye başlayacaktır. Bakın öğrencilerin çok evrensel bir eğilimi var. Öğrenciler bulmaca çözmeyi, bilmece çözmeye bayılıyorlar. Çünkü böyle bir soru var, çöz bakalım onu, çocuk uğraşıyor onunla, onun için bazı konular bilmece bulmaca haline getirilebilir. Bu senfoninin şefi öğretmen olacak elbet. Öğretmen inanacak ki, yani ben Aristo'yu yahut Pitagor'u öğretmeyeyim, ama Pitagor'un teoremini de öğrenciye bulduraym. Yunan filozofu Sokrates'ı biliyorsunuz, yani bildiğim tek şey var, hiçbir şey bilmiyorum diyen. Tabii Sokrates'i, Platon konuşturuyor, doğru soruları sorarsanız çoban çocuğuna geometri problemini çözdürebilirsiniz. Hiç aksiyomlardan Pitagor'dan bahsetmeden sadece doğru soruları sorarak çocuğa Öklid geometrisinin çoğu teoremlerini çözdürebilirsiniz diyor ve çözdürüyor. Diyaloglarda bu temel ilke var. Bu yeni bir fikir de değil; ama eğitimde diyalektik yöntem böyle başlıyor. Biz diyalektiği sadece tarihi materyalizm gibi anlıyoruz, öyle değil. Diyalektik düşüncenin diyalektiğinde de soru var. Eğer sorulardan başlarsak, düşünen bir toplum yaratmayı amaçlarsak ve düşünceyi bir suç saymazsak, karşı fikri bir suç saymazsak, zannediyorum ki, çö-

zümün yolunu ve yönünü bulmuş oluruz. Ben bunları söylüyorum ama bu düzeye bile kolay gelmedik.

Küçük bir anekdot. 1961'de, Kadıköy'de tanıdığımız İngiliz Leyla Hanımın ana babası Londra'da oturuyormuş; bir vesileyle tanıştık, geldi. Anne babasına küçük bir paket götürmemi rica etti, adresini verdi, telefonunu verdi. Ben de bir UNESCO konferansına gitmiştim, telefon ettim, adres verdiler, yolu tarif ettiler, aileyi ziyaret ettim. Londra'dan 40-50 kilometre dışarıda küçük bir işçi şehrinde, şöyle belki 15-20 metre karelik iki katlı bir ev, arkada 10 metrekarelik bir bahçe, bahçede yuvarlak bir masa ve çay hazırlamışlar. Evin hanımı emekli bir öğretmen, eşi liman işçisi. Bütün tablo, bu ailenin işçi partisine üye olduğunu gösteriyor. Hanım çayı ikram etti ve ilk soruyu sordu. "Radyodan öğrendiğime göre bugün millî eğitim bakanımız sizlere hitap etmiş," dedi. "Evet etti, ama," dedim "siz, yani işçi partili değil misiniz?" "Evet," dedi, "biz işçi partiliyiz, ama o bizim milli eğitim bakanımız." Şimdi, bu anekdottan ne öğrendim, biliyor musunuz? Hemen fark ettim ki, milli eğitim bakanı benim görüşlerimi temsil ediyorsa o benim mill, eğitim bakanım, etmiyorsa o milli eğitim bakanı. Şimdi, demokrasideki bu aşama bir yerde aşılması lazım. Yani muhalefet vatan haini değildir, muhalefet meşru yönetimin bir parçasıdır. Biz bunu bir türlü içimize sindirebilmiş değiliz, onun için eleştiri, eleştiri karşısında, yapıcı eleştiri yapın, efendim daha ne yapayım size işte her şeyi vermeye çalışıyorum, bundan daha âlâsı bu dünyayı yeniden yaratmaktır, o güç bende yok, siz bunu yapacaksınız.

PROF. DR. BOZKURT GÜVENÇ

Prof. Güvenç 1945-1950 yılları arasında M.I.T.'de (Cambridge, Mass.) mimarlık eğitimini tamamladı, ardından 1962-1964 yılları arasında Columbia Üniversitesi'nde Antropoloji alanında çalıştı. 1964'te Hacettepe'ye gelerek Prof. Doğramacı ile üniversitenin kuruluş çalışmalarına katıldı. Temel Bilimler Yüksek Okulu'nun kuruluşunu, müfredatını, eğitim programlarını geliştirdi. Daha sonra Profesör Fişek ile Nüfus Etütleri Enstitüsü'nü kurdu. 1977'de profesör ve 1993 yılında da emekli oldu. 1993 ile 2000 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı olarak hizmet verdi. 1997 yılında da Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyeliğine seçildi. Çok sayıda dernek ve vakıf üyeliği vardır. 25 kitabın yazarıdır, ayrıca beş çevirisi vardır. İlk kitabını 1968'de yazmıştır. 2001'de *Güldüşün Fıkraları*'nı, 2004'te *Anılardan Sayfalar*'ı yayımladı. Halen, Cumhurbaşkanı Demirel'e yazdığı hizmet notları ile raporları basılıyor. Dikkati çeken kitapları arasında şunlar sayılabilir: *İnsan ve Kültür* (1974), *Sosyal-Kültürel Değişim* (1976), *Japon Kültürü* (1980), *Türk Kimliği* (1993), *Yükseköğretime Geçiş* (1991); *Japon Eğitimi* (1993); *Kültür ve Demokrasi* (1997); *Kültürün ABC'si* (2002) ve *Türk Eğitim Tarihi* (1998). Prof. Güvenç'in antropolojinin değişik alanlarında 300'den fazla makalesi vardır. Aralarında *Sigma Xi* Bilim Derneği ödülü, Japon İmparatorluğu'nun *Doğan Güneşin Altın Işıkları* nişanı ve *Kültür Bakanlığı Hizmet Ödülü* de olmak üzere 15'e yakın ödülün sahibidir.

AKADEMİ FORUMU DİZİSİ

1. Talat Halman, *21. Yüzyılda Üniversite ve Kültür*, 2. baskı
2. Halil İnalcık, *Tarih ve Akademi*, 2. baskı
3. Kemal Kurdaş, *Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış*
4. Sema Tutar Pişkinsüt, *Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi*
5. Karen Fogg, *Avrupa Birliği'nin Güncel Eğilimleri ve Türkiye*
6. Bakır Çağlar, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda Türkiye*
7. Attila Karaosmanoğlu, *Türkiye'de Yeniden Yapılanmayla İlgili Sorunlar*
8. Stefanos Yerasimos, *Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu*
9. Gökhan S. Hotamışlıgil, *Yağ hücresi Gelişimi ve Enerji Metabolizmasının Moleküler Kontrol Mekanizmaları*
10. Korkut Boratav, *Türk Ekonomisinin Son Durumu*
11. M. Orhan Öztürk, *Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?* 2. baskı
12. Bozkurt Güvenç, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri,* 2. baskı
13. Doğan Kuban, *Kırsal Kültürün Nesnellik Boyutları*
14. Mehmet Özdoğan, *Güneydoğu Anadolu'nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış*
15. Ziya Aktaş, *Türkiye'de Bilgi Toplumuna Nasıl Erişiriz?*
16. Stanford J. Shaw, *Bir Düşüncenin Gerçekleşmesi: Osmanlı Tarihi Çalışmalarım*

17. M. Ali Alpar, *Uzay Ajansları*
18. Nimet Özgüç, *Hatti Efsanesi Yılan Illuyanka'nın Tasvir Sanatında Yorumu*
19. Ural Akbulut, *Tanzimattan Cumhuriyete Eğitim*
20. Ünal Tekinalp, *Türk Hukukunun AB Hukukuna ve Avrupa Konvansiyonuna Uyumu Sorunu*
21. Erdal İnönü, *Bilimsel Devrim ve Stratejik Anlamı*
22. Ergun Özbudun, *2002 Seçimleri Işığında Türk Siyasetinde Eğilimler*
23. Nusret Aras, *Üniversite Yasası Nasıl Olmalı?*
24. Cihan Saçlıoğlu, *Felsefenin Kuantum Mekaniksel Temelleri*
25. İoanna Kuçuradi, *Felsefe ve İnsan Hakları*
26. Türkan Saylan, *Yükseköğretim Öncesi Eğitimin Durumu ve Çözüm Önerileri*
27. Kemal Kurdaş, *Türk Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış: İkinci Aşama 2001-2004*
28. Ariel Rubinstein, *Vahşi Ormanda Denge*
29. Fuat Sezgin, *İslam kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*
30. İlhan Tekeli, *Avrupa Birliği, Türkiye ve Demokrasi*
31. Gürol Irzık, *Bilim Savaşları*
32. İlber Ortaylı, *Filoloji ve Tarih*

SATIN ALMAK İÇİN:
Ankara: Atatürk Bulvarı No: 221, Kavaklıdere 06100
Tel: 0 312 468 53 00 (4570) Fax: 0 312 467 32 13
İstanbul: İTÜ Maçka Kampüsü, Yabancı Diller Yüksek Okulu,
Eski Maden Fakültesi Binası, Maçka 34367
Tel ve fax: 0212 219 16 60